

॥ ॐ श्री परमात्मने नमः ॥

अध्याय पंधरावा ।

पुरुषोत्तमयोगः ।

आतां हृदय हें आपुलें । चौफाळुनियां भलें । वरी बैसऊं पाउलें । श्रीगुरूंचीं ॥ १ ॥
ऐक्यभावाची अंजुळी । सर्वेंद्रिय कुड्गुळी । भरूनियां पुष्पांजुळी । अर्घ्यु देवों ॥ २ ॥
अनन्योदकें धुवट । वासना जे तन्निष्ठ । ते लागलेसे अबोट । चंदनाचें ॥ ३ ॥
प्रेमाचेनि भांगारें । निर्वाळुनि नूपरें । लेवऊं सुकुमारें । पदें तियें ॥ ४ ॥
घणावली आवडी । अव्यभिचारें चोखडी । तिये घालूं जोडी । आंगोळिया ॥ ५ ॥
आनंदामोदबहळ । सात्त्विकाचें मुकुळ । तें उमललें अष्टदळ । ठेऊं वरी ॥ ६ ॥
तेथे अहं हा धूप जाळूं । नाहं तेजें वोवाळूं । सामरस्यें पोटाळूं । निरंतर ॥ ७ ॥
माझी तनु आणि प्राण । इया दोनी पाउवा लेऊं श्रीगुरुचरण । करूं भोगमोक्ष निंबलोण । पायां तयां ॥ ८ ॥
इया श्रीगुरुचरणसेवा । हों पात्र तया दैवा । जे सकळार्थमेळावा । पाटु बांधे ॥ ९ ॥
ब्रह्मींचें विसवणेंवरी । उन्मेख लाहे उजरी । जें वाचेतें इयें करी । सुधासिंधु ॥ १० ॥
पूर्णचंद्राचिया कोडी । वक्तृत्वा घापें कुरोंडी । तैसी आणी गोडी । अक्षरांतें ॥ ११ ॥
सूर्ये अधिष्ठिली प्राची । जगा राणीव दे प्रकाशाची । तैशी वाचा श्रोतयां ज्ञानाची । दिवाळी करी ॥ १२ ॥
नादब्रह्म खुजें । कैवल्यही तैसें न सजे । ऐसा बोलु देखिजे । जेणें दैवें ॥ १३ ॥
श्रवणसुखाच्या मांडवीं । विश्व भोगी माधवीं । तैसी सासिन्नली बरवी । वाचावल्ली ॥ १४ ॥
ठावो न पवता जयाचा । मनेंसी मुरडली वाचा । तो देवो होय शब्दाचा । चमत्कारु ॥ १५ ॥
जें ज्ञानासि न चोजवे । ध्यानासिही जें नागवे । तें अगोचर फावे । गोठीमार्जी ॥ १६ ॥
येवढें एक सौभग । वळघे वाचेचें आंग । श्रीगुरुपादपद्मपराग । लाहे जें कां ॥ १७ ॥
तरी बहु बोलूं काई । आजि तें आनीं ठाई । मातेंवाचूनि नाहीं । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ १८ ॥
जे तान्हेनि मियां अपत्यें । आणि माझे गुरु एकलौतें । म्हणौनि कृपेंसि एकहातें । जालें तिये ॥ १९ ॥
पाहा पां भरोवरी आघवी । मेघ चातकांसी रिचवी । मजलागीं गोसावी । तैसें केलें ॥ २० ॥
म्हणौनि रिकामें तोंड । करूं गेलें बडबड । कीं गीता ऐसें गोड । आतुडलें ॥ २१ ॥
होय अदृष्ट आपैतें । तें वाळूचि रत्नं परते । उजू आयुष्य तें मारितें । लोभु करी ॥ २२ ॥
आधर्णीं घातलिया हरळ । होती अमृताचे तांदुळ । जरी भुकेची राखे वेळ । श्रीजगन्नाथु ॥ २३ ॥
तयापरी श्रीगुरु । करिती जें अंगीकारु । तें होऊनि ठाके संसारु । मोक्षमय आघवा ॥ २४ ॥
पाहा पां श्रीनारायणें । तया पांडवांचें उणें । कीजेचि ना पुराणें । विश्ववंदें ? ॥ २५ ॥
तैसें श्रीनिवृत्तिराजें । अज्ञानपण हें माझें । आणिलें वोजें । ज्ञानाचिया ॥ २६ ॥
परी हें असो आतां । प्रेम रुळतसे बोलतां । कें गुरुगौरव वर्णितां । उन्मेष असे ? ॥ २७ ॥
आतां तेणेंचि पसायें । तुम्हां संताचे मी पायें । वोळगेन अभिप्रायें । गीतेचेनि ॥ २८ ॥

तरी तोचि प्रस्तुती। चौदाविया अध्यायाच्या अंती। निर्णयो कैवल्यपती। ऐसा केला ॥ २९ ॥
 जें ज्ञान जयाच्या हातीं। तोचि समर्थु मुक्ति। जैसा शतमख संपत्ती। स्वर्गींचिये ॥ ३० ॥
 कां शत एक जन्मां। जो जन्मोनि ब्रह्मकर्मा। करी तोचि ब्रह्मा। आनु नोहे ॥ ३१ ॥
 नाना सूर्याचा प्रकाशु। लाहे जेवीं डोळसु। तेवीं ज्ञानेचि सौरसु। मोक्षाचा तो ॥ ३२ ॥
 तरी तया ज्ञानालागीं। कवणा पां योग्यता आंगीं। हें पाहतां जगीं। देखिला एकु ॥ ३३ ॥
 जें पाताळींचेही निधान। दावील कीर अंजन। परी होआवे लोचन। पायाळाचे ॥ ३४ ॥
 तैसें मोक्ष देईल ज्ञान। येथें कीर नाही आन। परी तेंचि थारे ऐसें मन। शुद्ध होआवें ॥ ३५ ॥
 तरी विरक्तीवांचूनि कहीं। ज्ञानासि तगणेंचि नाहीं। हें विचारुनि ठाई। ठेविलें देवें ॥ ३६ ॥
 आतां विरक्तीची कवण परी। जे येऊनि मनातें वरी। हेंही सर्वजें श्रीहरी। देखिलें असे ॥ ३७ ॥
 जे विषें रांधिली रससोये। जें जेवणारा ठाउवी होये। तें तो ताटचि सांडूनि जाये। जयापरी ॥ ३८ ॥
 तैसी संसारा या समस्ता। जाणजे जें अनित्यता। तें वैराग्य दवडितां। पाठी लागे ॥ ३९ ॥
 आतां अनित्यत्व या कैसें। तेंचि वृक्षाकारमिषें। सांगिजत असे विश्वेशें। पंचदशी ॥ ४० ॥
 उपडिलें कवतिकें। झाड येरिमोहरा ठाके। तें वेगें जैसें सुके। तैसें हें नोहे ॥ ४१ ॥
 यातें एकेपरी। रूपकाचिया कुसरी। सारीतसे वारी। संसाराची ॥ ४२ ॥
 करुनि संसार वावो। स्वरूपीं अहंते ठावो। होआवया अध्यावो। पंधरावा हा ॥ ४३ ॥
 आतां हेंचि आघवें। ग्रंथगर्भींचें चांगावें। उपलविजेल जीवें। आकर्णजे ॥ ४४ ॥
 तरी महानंद समुद्र। जो पूर्ण पूर्णीमा चंद्र। तो द्वारकेचा नरेंद्र। ऐसें म्हणे ॥ ४५ ॥
 अगा पै पंडुकुमरा। येतां स्वरूपाचिया घरा। करीतसे आडवारा। विश्वाभासु जो ॥ ४६ ॥
 तो हा जगडंबरु। नोहे येथ संसारु। हा जाणजे महातरु। थांवला असे ॥ ४७ ॥
 परी येरां रुखांसारिखा। हा तळीं मूळें वरी शाखा। तैसा नोहे म्हणौनि लेखा। नयेचि कवणा ॥ ४८ ॥
 आगी कां कुऱ्हाडी। होय रिगावा जरी बुडीं। तरी हो कां भलतेवढी। वरिचील वाढी ॥ ४९ ॥
 जे तुटलिया मूळापाशीं। उलंडेल कां शाखांशीं। परी तैशी गोठी कायशी। हा सोपा नव्हे ॥ ५० ॥
 अर्जुना हें कवतिक। सांगतां असे अलौकिक। जे वाढी अधोमुख। रुखा यया ॥ ५१ ॥
 जैसा भानू उंची नेणों कें। रश्मिजाळ तळीं फांके। संसार हें कावरुखें। झाड तैसें ॥ ५२ ॥
 आणि आथी नाथी तितुकें। रुंधलें असे येणेंचि एके। कल्पांतीचेनि उदकें। व्योम जैसें ॥ ५३ ॥
 कां रवीच्या अस्तमानीं। आंधारेनि कोदे रजनी। तैसा हाचि गगनीं। मांडला असे ॥ ५४ ॥
 यया फळ ना चुंबितां। फूल ना तुरंबितां। जें कांहीं पंडुसुता। तें रुखुचि हा ॥ ५५ ॥
 हा ऊर्ध्वमूळ आहे। परी उन्मूळिला नोहे। येणेंचि हा होये। शाड्वळु गा ॥ ५६ ॥
 आणि ऊर्ध्वमूळ ऐसें। निगदिलें कीर असे। परी अधींही असोसें। मूळें यया ॥ ५७ ॥
 प्रबळला चौमेरी। पिंपळा कां वडाचिया परी। जे पारंबियांमाझारीं। डहाळिया असती ॥ ५८ ॥
 तेवींचि गा धनंजया। संसारतरु यया। अधींचि आथी खांदिया। हेंही नाही ॥ ५९ ॥
 तरी ऊर्ध्वांहीकडे। शाखांचे मांदोडे। दिसताति अपाडें। सासिन्नलें ॥ ६० ॥
 जालें गगनचि पां वेलिये। कां वारा मांडला रुखाचेनि आयें। नाना अवस्थात्रयें। उदयला असे ॥ ६१ ॥
 ऐसा हा एकु। विश्वाकार विटंकु। उदयला जाण रुखु। ऊर्ध्वमूळ ॥ ६२ ॥
 आतां ऊर्ध्व या कवण। येथें मूळ तें किं लक्षण। कां अधोमुखपण। शाखा कैसिया ॥ ६३ ॥
 अथवा द्रुमा यया। अधीं जिया मूळिया। तिया कोण कैसिया। ऊर्ध्व शाखा ॥ ६४ ॥

आणि अश्वत्थु हा ऐसी । प्रसिद्धी कायसी । आत्मविदविलासी । निर्णयो केला ॥ ६५ ॥
 हें आघवेंचि बरवें । तुझिये प्रतीतीसि फावे । तैसेनि सांगों सोलिवें । विन्यासें गा ॥ ६६ ॥
 परी ऐकें गा सुभगा । हा प्रसंगु असे तुजचि जोगा । कानचि करी हो सर्वांगा । हियें आथिलिया ॥ ६७ ॥
 ऐसें प्रेमरसें सुरफुरें । बोलिलें जंव यादववीरें । तंव अवधान अर्जुनाकारें । मूर्त जालें ॥ ६८ ॥
 देव निरूपिती तें थेंकुलें । येवढें श्रोतेपण फांकलें । जैसे आकाशा खेंव पसरिलें । दाही दिशीं ॥ ६९ ॥
 श्रीकृष्णोक्तिसागरा । हा अगस्तीचि दुसरा । म्हनौनि घोंटु भरो पाहे एकसरा । अवघेयाचा ॥ ७० ॥
 ऐसी सोय सांडूनि खवळिली । आवडी अर्जुनी देवें देखिली । तेथ जालेनि सुखें केली । कुरवंडी तया ॥ ७१ ॥

श्रीभगवानुवाच ।

ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम् ।

छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित् ॥ १ ॥

मग म्हणे धनंजया । तें ऊर्ध्व गा तरू यया । येणें रुखेंचि कां जया । ऊर्ध्वता गमे ॥ ७२ ॥
 एह्वीं मध्योर्ध्व अध । हे नाही जेथ भेद । अद्वयासीं एकवद । जया ठायीं ॥ ७३ ॥
 जो नाइकिजतां नादु । जो असौरभ्य मकरंदु । जो आंगाथिला आनंदु । सुरतेविण ॥ ७४ ॥
 जया जें आन्हां परौतें । जया जें पुढें मागौतें । दिसतेविण दिसतें । अदृश्य जें ॥ ७५ ॥
 उपाधीचा दुसरा । घालितां वोपसरा । नामरूपाचा संसारा । होय जयातें ॥ ७६ ॥
 ज्ञातृज्ञेयाविहीन । नुसधेंचि जें ज्ञान । सुखा भरलें गगन । गाळीं व जें ॥ ७७ ॥
 जें कार्य ना कारण । जया दुजें ना एकपण । आपणयां जें जाण । आपणचि ॥ ७८ ॥
 ऐसें वस्तु जें साचें । तें ऊर्ध्व गा यया तरूचें । तेथ आर घेणें मूळाचें । तें ऐसें असे ॥ ७९ ॥
 तरी माया ऐसी ख्याती । नसतीच यया आथी । कां वांझेची संतती । वानणें जैशी ॥ ८० ॥
 तैशी सत् ना असत् होये । जे विचाराचें नाम न साहे । ऐसेया परीची आहे । अनादि म्हणती ॥ ८१ ॥
 जे नानातत्त्वांची मांदुस । जे जगदभ्राचें आकाश । जे आकारजाताचें दुस । घडी केलें ॥ ८२ ॥
 जे भवद्रुमबीजिका । जे प्रपंचचित्र भूमिका । विपरीत ज्ञानदीपिका । सांचली जे ॥ ८३ ॥
 ते माया वस्तूच्या ठायीं । असे जैसेनि नाहीं । मग वस्तुप्रभाचि पाही । प्रगट होये ॥ ८४ ॥
 जेव्हां आपणया आली निद । करी आपणपें जेवीं मुग्ध । कां काजळी आणी मंद । प्रभा दीपीं ॥ ८५ ॥
 स्वप्नीं प्रियापुढें तरुणांगी । निदेली चेंववूनि वेगीं । आलिंगिलेनिवीण आलिंगी । सकामु करी ॥ ८६ ॥
 तैसी स्वरूपी जाली माया । आणी स्वरूप नेणे धनंजया । तेंचि रुखा यया । मूळ पहिलें ॥ ८७ ॥
 वस्तूसी आपुला जो अबोधु । तो ऊर्ध्वीं आठुळैजे कंदु । वेदांतीं हाचि प्रसिद्धु । बीजभावो ॥ ८८ ॥
 घन अज्ञान सुषुप्ती । तो बीजांकुरभावो म्हणती । येर स्वप्न हन जागृती । हा फळभावो तियेचा ॥ ८९ ॥
 ऐसी यया वेदांतीं । निरूपणभाषाप्रतीती । परी तें असो प्रस्तुतीं । अज्ञान मूळ ॥ ९० ॥
 तें ऊर्ध्व आत्मा निर्मळें । अधोर्ध्व सूचिती मूळें । बळिया बांधोनि आळें । मायायोगाचें ॥ ९१ ॥
 मग आधिलीं सदेहांतरें । उठती जियें अपारें । ते चौपासि घेऊनि आगारें । खोलावती ॥ ९२ ॥
 ऐसें भवद्रुमाचें मूळ । हें ऊर्ध्वीं करी बळ । मग आणियांचें बेंचळ । अधीं दावी ॥ ९३ ॥
 तेथ् चिद्वृत्ति पहिलें । महत्तत्त्व उमललें । तें पान वाल्हेंदुल्हे । एक निघे ॥ ९४ ॥
 मग सत्त्वरजतमात्मकु । त्रिविध अहंकारु जो एकु । तो तिवणा अधोमुखु । डिरु फुटे ॥ ९५ ॥

तो बुद्धीची घेऊनि आगारी। भेदाची वृद्धि करी। तेथे मनाचे डाळ धरी। साजेपणें ॥ १६ ॥
ऐसा मूळाचिया गाढिका। विकल्परस कोवळिका। चित्तचतुष्टय डाहाळिका। कोंभैजे तो ॥ १७ ॥
मग आकाश वायु द्योतक। आप पृथ्वी हें पांच फोंक। महाभूतांचें सरोख। सरळे होती ॥ १८ ॥
तैसी श्रोत्रादि तन्मात्रें। तियें अंगवसां गर्भपत्रें। लुळलुळितें विचित्रें। उमळती गा ॥ १९ ॥
तेथ शब्दांकुर वरिपडी। श्रोत्रा वाढी देव्हडी। होता करित कांडीं। आकांक्षेचीं ॥ १०० ॥
अंगत्वचेचे वेलपल्लव। स्पर्शांकुरी घेती धांव। तेथ बांबळ पडे अभिनव। विकारांचें ॥ १०१ ॥
पाठीं रूपपत्र पालोवेलीं। चक्षु लांब तें कांडें घाली। ते वेळीं व्यामोहता भली। पाहाळीं जाय ॥ १०२ ॥
आणि रसाचें आंगवसें। वाढतां वेगें बहुवसें। जिव्हे आर्तीची असोसें। निघती बेंचें ॥ १०३ ॥
तैसेंचि कोंभैलेनि गंधें। घ्राणाची डिरी थांबुं बांधे। तेथ तळु घे स्वानदें। प्रलोभाचा ॥ १०४ ॥
एवं महदहंबुद्धि। मनें महाभूतसमृद्धी। इया संसाराचिया अवधी। सासनजे ॥ १०५ ॥
किंबहुना इहीं आठें। आंगी हा अधिक फाटे। परी शिंपीचियेवदें उमटे। रुपें जेवीं ॥ १०६ ॥
कां समुद्राचेनि पैसारें। वरी तरंगता आसारे। तैसें ब्रह्मचि होय वृक्षाकारें। अज्ञानमूळ ॥ १०७ ॥
आतां याचा हाचि विस्तारु। हाचि यया पैसारु। जैसा आपणपें स्वप्नी परिवारु। येकाकिया ॥ १०८ ॥
परी तें असो हें ऐसें। कावरें झाड उससे। यया महदादि आरवसें। अधोशाखा ॥ १०९ ॥
आणि अश्वत्थु ऐसें ययातें। म्हणती जे जाणते। तेंही परिस हो येथें। सांगिजैल ॥ ११० ॥
तरी श्वः म्हणिजे उखा। तोंवरी एकसारिखा। नाहीं निर्वाहो यया रुखा। प्रपंचरूपा ॥ १११ ॥
जैसा न लोटतां क्षणु। मेघु होय नानावर्णु। कां विजु नसे संपूर्णु। निमेषभरी ॥ ११२ ॥
ना कांपतया पद्मळा। वरीलिया बैसका नाहीं जळा। कां चित्त जैसें व्याकुळा। माणुसाचें ॥ ११३ ॥
तैसीचि ययाची स्थिती। नासत जाय क्षणक्षणाप्रती। म्हणौनि ययातें म्हणती। अश्वत्थु हा ॥ ११४ ॥
आणि अश्वत्थु येणें नावें। पिंपळु म्हणती स्वभावे। परी तो अभिप्राय नव्हे। श्रीहरीचा ॥ ११५ ॥
एव्हवीं पिंपळु म्हणतां विखीं। मियां गति देखिली असे निकी। परी तें असो काय लौकिकीं। हेतु काज ॥ ११६ ॥
म्हणौनि हा प्रस्तुतु। अलौकिकु परियेसा ग्रंथु। तरी क्षणिकत्वेचि अश्वत्थु। बोलिजे हा ॥ ११७ ॥
आणीकुही येकु थोरु। यया अव्ययत्वाचा डगरु। आथी परी तो भीतरु। ऐसा आहे ॥ ११८ ॥
जैसा मेघांचेनि तोंडें। सिंधु एके आंगें काढे। आणि नदी येरीकडे। भरितीच असती ॥ ११९ ॥
तेथ वोहटे ना चढे। ऐसा परिपूर्णुचि आवडे। परी ते फुली जंव नुघडे। मेघानदीची ॥ १२० ॥
ऐसें या रुखाचें होणें जाणें। न तर्कें होतेनि वहिलेपणें। म्हणौनि ययातें लोकु म्हणे। अव्ययु हा ॥ १२१ ॥
एव्हवीं दानशीळु पुरुषु। वेंचकपणेंचि संचकु। तैसा व्ययेचि हा रुखु। अव्ययो गमे ॥ १२२ ॥
जातां वेगें बहुवसें। न वचे कां भूमीं रुतलें असे। रथाचें चक्र दिसे। जियापरी ॥ १२३ ॥
तैसें काळातिक्रमें जे वाळे। ते भूतशाखा जेथ गळे। तेथ कोडीवरी उमाळे। उठती आणिक ॥ १२४ ॥
परी येकी केधवां गेली। शाखाकोडी केधवां जाली। हें नेणवे जेवीं उमललीं। आषाढअभ्रें ॥ १२५ ॥
महाकल्पाच्या शेवटीं। उदेलिया उमळती सृष्टी। तैसेंचि आणिसीचें दांग उठी। सासिन्नलें ॥ १२६ ॥
संहारवातें प्रचंडें। पडती प्रळयांतींचीं सालडें। तंव कल्पादीचीं जुंबाडें। पाल्हेजती ॥ १२७ ॥
रिगे मन्वंतर मनूपुढें। वंशावरी वंशांचे मांडे। जैसी इक्षुवृद्धी कांडेंनकांडें। जिके जेवीं ॥ १२८ ॥
कलियुगांतीं कोरडीं। चहुं युगांची सालें सांडी। तंव कृतयुगाची पेली देव्हडी। पडे पुढती ॥ १२९ ॥
वर्ततें वर्ष जाये। तें पुढिला मुळहारी होये। जैसा दिवसु जात कीं येत आहे। हें चोजवेना ॥ १३० ॥
जैशा वारियाच्या झुळकां। सांदा ठाउवा नव्हे देखा। तैसिया उठती पडती शाखा। नेणों किती ॥ १३१ ॥

एकी देहाची डिरी तुटे । तंव देहांकुरीं बहुवी फुटे । ऐसेनि भवतरु हा वाटे । अव्ययो ऐसा ॥ १३२ ॥
 जैसें वाहतें पाणी जाय वेगें । तैसेंचि आणिक मिळे मागें । येथ असंतचि असिजे जगें । मानिजे संत ॥ १३३ ॥
 कां लागोनि डोळां उघडे । तंव कोडीवरी घडे मोडे । नेणतया तरंगु आवडे । नित्यु ऐसा ॥ १३४ ॥
 वायसा एकें बुबुळें दोहींकडे । डोळा चाळीतां अपाडें । दोन्ही आथी ऐसा पडे । भ्रमु जेवीं जगा ॥ १३५ ॥
 पै भिंगोरी निधिये पडली । ते गमे भूमीसी जैसी जडली । ऐसा वेगातिशयो भुली । हेतु होय ॥ १३६ ॥
 हें बहु असो झडती । आंधारें भोवंडितां कोलती । ते दिसे जैसी आयती । चक्राकार ॥ १३७ ॥
 हा संसारवृक्ष तैसा । मोडतु मांडतु सहसा । न देखोनि लोको पिसा । अव्ययो मानी ॥ १३८ ॥
 परि ययाचा वेगु देखे । जो हा क्षणिक ऐसा वोळखे । जाणे कोडिवेळां निमिखें । होत जात ॥ १३९ ॥
 नाही अज्ञानावांचूनि मूळ । ययाचें असिलेंपण टवाळ । ऐसें झाड सिनसाळ । देखिलें जेणें ॥ १४० ॥
 तयातें गा पंडुसुता । मी सर्वजुही म्हणें जाणता । पै वाग्ब्रह्म सिद्धांता । वंद्यु तोची ॥ १४१ ॥
 योगजाताचें जोडलें । तया एकासीचि उपेगा गेलें । किंबहुना जियालें । ज्ञानही त्याचेनी ॥ १४२ ॥
 हें असो बहु बोलणें । वानिजैल तो कवणें । जो भवरुखु जाणें । उखि ऐसा ॥ १४३ ॥

अधश्चोर्ध्वं प्रसृतास्तस्य शाखा गुणप्रवृद्धा विषयप्रवालाः ।

अधश्च मूलान्यनुसंततानि कर्मानुबन्धीनि मनुष्यलोके ॥ २ ॥

मग ययाचि प्रपंचरूपा । अधोशाखिया पादपा । डाहाळिया जाती उमपा । ऊर्ध्वाही उजू ॥ १४४ ॥
 आणि अधीं फांकली डाळें । तिये होती मूळें । तयाही तळीं पघळे । वेल पालवु ॥ १४५ ॥
 ऐसें जें आम्हीं । म्हणितलें उपक्रमीं । तेंही परिसें सुगमीं । बोलीं सांगों ॥ १४६ ॥
 तरी बद्धमूळ अज्ञानें । महदादिकीं सासिनें । वेदांचीं थोरवनें । वेऊनियां ॥ १४७ ॥
 परी आधीं तंव स्वेदज । जारज उद्भिज अंडज । हे बुडौनि महाभुज । उठती चारी ॥ १४८ ॥
 यया एकैकाचेनि आंगवटें । चौन्यांशीं लक्षधा फुटे । ते वेळीं जीवशाखीं फाटे । सेंधचि होती ॥ १४९ ॥
 प्रसवती शाखा सरळिया । नानासृष्टि डाहाळिया । आड फुटती माळिया । जातिचिया ॥ १५० ॥
 स्त्री पुरुष नपुंसकें । हे व्यक्तिभेदांचे टके । आंदोळती आंगिकें । विकारभारें ॥ १५१ ॥
 जैसा वर्षाकाळु गगनीं । पाल्हेजे नवघनीं । तैसें आकारजात अज्ञानीं । वेलीं जाय ॥ १५२ ॥
 मग शाखांचेनि आंगभारें । लवोनि गुंफिती परस्परें । गुणक्षोभाचे वारे । उदयजती ॥ १५३ ॥
 तेथ तेणें अचाटें । गुणांचेनि झडझडाटें । तिहीं ठायीं हा फाटे । ऊर्ध्वमूळ ॥ १५४ ॥
 ऐसा रजाचिया झुळुका । झडाडितां आगळिका । मनुष्यजाती शाखा । थोरावती ॥ १५५ ॥
 तिया ऊर्ध्वी ना अधीं । माझारींचि कोंदाकोंदी । आड फुटती खांदी । चतुर्वर्णांच्या ॥ १५६ ॥
 तेथ विधिनिषेध सपल्लव । वेदवाक्यांचें अभिनव । पालव डोलती बरव । नीच नवे ॥ १५७ ॥
 अर्थु कामु पसरे । अग्रवनें घेती थारे । तेथ क्षणिकें पदांतरें । इहभोगाचीं ॥ १५८ ॥
 तेथ प्रवृत्तीचेनि वृद्धिलोभें । खांकरेजती शुभाशुभें । नानाकर्मांचे खांबे । नेणों किती ॥ १५९ ॥
 तेवींचि भोगक्षीणें मागिलें । पडती देहांतींची बुडसळें । तंव पुढां वाढी पेले । नवेया देहांची ॥ १६० ॥
 आणि शब्दादिक सुहावे । सहज रंगें हवावे । विषयपल्लव नवे । नीत्य होती ॥ १६१ ॥
 ऐसे रजोवातें प्रचंडें । मनुष्यशाखांचे मांदोडे । वाढती तो एथ रुढे । मनुष्यलोको ॥ १६२ ॥
 तैसाचि तो रजाचा वारा । नावेक धरी वोसरा । मग वाजों लागे घोरा । तमाचा तो ॥ १६३ ॥

तेधवां याचिया मनुष्यशाखा । नीच वासना अर्धी देखा । पल्हेजती डाहाळिका । कुकर्माचिया ॥ १६४ ॥
 अप्रवृत्तीचे खणुवाळे । कोंभ निघती सरळे । घेत पान पालव डाळे । प्रमादाचीं ॥ १६५ ॥
 बोलती निषेधनियमें । जिया ऋचा यजुःसामें । तो पाला तया घुमें । टकेयावरी ॥ १६६ ॥
 प्रतिपादिती अभिचार । आगम जे परमार । तिहीं पानीं घेती प्रसर । वासना वेली ॥ १६७ ॥
 तंव तंव होती थोराडें । अकर्मांचीं तळबुडें । आणि जन्मशाखा पुढें पुढें । घेती धांव ॥ १६८ ॥
 तेथ चांडाळादि निकृष्टा । दोषजातीचा थोर फांटा । जाळ पडे कर्मभ्रष्टां । भुलोनियां ॥ १६९ ॥
 पशु पक्षी सूकर । व्याघ्र वृश्चिक विखार । हे आडशाखा प्रकार । पैसु घेती ॥ १७० ॥
 परी ऐशा शाखा पांडवा । सर्वांगींहि नित्य नवा । निरयभोग यावा । फळाचा तो ॥ १७१ ॥
 आणि हिंसाविषयपुढारी । कुकर्मसंगें धुर धुरी । जन्मवरी आगारी । वाढतीचि असे ॥ १७२ ॥
 ऐसे होती तरु तृण । लोह लोष्ट पाषाण । इया खांदिया तेवीं जाण । फळेंही हेंची ॥ १७३ ॥
 अर्जुना गा अवधारीं । मनुष्यालागोनि इया परी । वृद्धि स्थावरांतवरी । अधोशाखांची ॥ १७४ ॥
 म्हणौनि जी मनुष्यडाळें । तियें जाणावीं अर्धीचि मूळें । जे एथूनि हा पघळे । संसारतरु ॥ १७५ ॥
 एहवीं ऊर्ध्वींचें पार्था । मुद्दल मूळ पाहतां । अर्धीचिया मध्यस्था । शाखा इया ॥ १७६ ॥
 परी तामसी सात्त्विकी । सुकृतदुष्कृतात्मकी । विरुढती या शाखीं । अधोर्ध्वींचिया ॥ १७७ ॥
 आणि वेदत्रयाचिया पाना । नये अन्यत्र लागों अर्जुना । जे मनुष्यावांचूनि विधाना । विषय नाही ॥ १७८ ॥
 म्हणौनि तनु मानुषा । इया ऊर्ध्वमूळौनि जरी शाखा । तरी कर्मवृद्धीसि देखा । इयेंचि मूळें ॥ १७९ ॥
 आणि आनीं तरी झाडीं । शाखा वाढतां मुळें गाढीं । मूळ गाढें तंव वाढी । पैस आथी ॥ १८० ॥
 तैसेचि इया शरीरा । कर्म तंव देहा संसारा । आणि देह तंव व्यापारा । ना म्हणोंचि नये ॥ १८१ ॥
 म्हणौनि देहें मानुषें । इयें मुळें होती न चुके । ऐसें जगज्जनकें । बोलिलें तेणें ॥ १८२ ॥
 मग तमाचें तें दारुण । स्थिरावलेया वाउधाण । सत्त्वाची सुटे सत्राण । वाहुटळी ॥ १८३ ॥
 तें याचि मनुष्याकारा । मुळीं सुवासना निघती आरा । घेऊनि फुटती कोंबारा । सुकृतांकुरीं ॥ १८४ ॥
 उकलतेनि उन्मेखें । प्रज्ञाकुशलतेची तिखें । डिरिया निघती निमिखें । बाबळैजुनी ॥ १८५ ॥
 मतीचे सोट वांवे । घालिती स्फूर्तीचेनि थांवे । बुद्धि प्रकाश घे धांवे । विवेकावरी ॥ १८६ ॥
 तेथ मेधारसें सगर्भ । अस्थापत्रीं सबोंब । सरळ निघती कोंभ । सद्वृत्तीचे ॥ १८७ ॥
 सदाचाराचिया सहसा । टका उठती बहुवसा । घुमघुमिति घोषा । वेदपद्याच्या ॥ १८८ ॥
 शिष्टागमविधानें । विविधयागवितानें । इये पानावरी पानें । पालेजती ॥ १८९ ॥
 ऐशा यमदमीं घोंसाळिया । उठती तपाचिया डाहाळिया । देती वैराग्यशाखा कोंवळिया । वेल्हाळपणें ॥ १९० ॥
 विशिष्टां व्रतांचे फोक । धीराच्या अणगटी तिख । जन्मवेगें ऊर्ध्वमुख । उंचावती ॥ १९१ ॥
 माजीं वेदांचा पाला दाट । तो करी सुविद्येचा झडझडाट । जंव वाजे अचाट । सत्त्वानिळु तो ॥ १९२ ॥
 तेथ धर्मडाळ बाहाळी । दिसती जन्मशाखा सरळी । तिया आड फुटती फळीं । स्वर्गादिकीं ॥ १९३ ॥
 पुढां उपरति रागें लोहिवी । धर्ममोक्षाची शाखा पालवी । पाल्हाजत नित्य नवी । वाढतीचि असे ॥ १९४ ॥
 पै रविचंद्रादि ग्रहवर । पितृ ऋषी विद्याधर । हे आडशाखा प्रकार । पैसु घेती ॥ १९५ ॥
 याहीपासून उंचवडें । गुढले फळाचेनि बुडें । इंद्रादिक ते मांदोडे । थोर शाखांचे ॥ १९६ ॥
 मग तयांही उपरी डाहाळिया । तपोज्ञानीं उंचावलिया । मरीचि कश्यपादि इया । उपरी शाखा ॥ १९७ ॥
 एवं माळोवाळी उत्तरोत्तरु । ऊर्ध्वशाखांचा पैसारु । बुडीं साना अग्नीं थोरु । फळाद्यपणें ॥ १९८ ॥
 वरी उपरिशाखाही पाठीं । येती फळभार जे किरिटी । ते ब्रह्मेशांत अणगटी । कोंभ निघती ॥ १९९ ॥

फळाचेनि वोझेपणें । ऊर्ध्वी वोवांडें दुणें । जंव माघौतें बैसणें । मूळींचि होय ॥ २०० ॥
 प्राकृताही तरी रुखा । जें फळें दाटलीं होय शाखा । ते वोवांडली देखा । बुडासि ये ॥ २०१ ॥
 तैसें जेथूनि हा आघवा । संसारतरूचा उठावा । तियें मूळीं टेंकती पांडवा । वाढतेनि ज्ञानें ॥ २०२ ॥
 म्हणौनि ब्रह्मेशानापरौतें । वाढणें नाही जीवातें । तेथूनि मग वरौतें । ब्रह्मचि कीं ॥ २०३ ॥
 परी हें असो ऐसें । ब्रह्मादिक ते आंगवसें । ऊर्ध्वमुळासरिसें । न तुकती गा ॥ २०४ ॥
 आणीकही शाखा उपरता । जिया सनकादिक नामें विख्याता । तिया फळीं मूळीं नाडळता । भरलिया ब्रह्मीं ॥ २०५ ॥
 ऐसी मनुष्यापासूनि जाणावी । ऊर्ध्वी ब्रह्मादिशेष पालवी । शाखांची वाढी बरवी । उंचावे पै ॥ २०६ ॥
 पार्था ऊर्ध्वींचिया ब्रह्मादि । मनुष्यत्वचि होय आदि । म्हणौनि इयें अर्धी । म्हणितलीं मूळें ॥ २०७ ॥
 एवं तुज अलौकिकु । हा अधोर्ध्वशाखु । सांगितला भवरुखु । ऊर्ध्वमूळु ॥ २०८ ॥
 आणि अर्धींचीं हीं मूळें । उपपत्ती परिसविली सविवळें । आतां परिस उन्मूळें । कैसेनि हा ॥ २०९ ॥

न रूपमस्येह तथोपलभ्यते नान्तो न चादिर्न च संप्रतिष्ठा ।
 अश्वत्थमेनं सुविरूढमूल मसङ्गशस्त्रेण दृढेन छित्त्वा ॥ ३ ॥

परी तुझ्या हन पोटीं । ऐसें गमेल किरीटी । जे एवढें झाड उत्पाटी । ऐसें कायि असे ? ॥ २१० ॥
 कें ब्रह्मयाच्या शेवटवरी । ऊर्ध्व शाखांची थोरी । आणि मूळ तंव निराकारी । ऊर्ध्वी असे ॥ २११ ॥
 हा स्थावराही तळीं । फांकत असे अर्धींच्या डाळीं । माजीं धांवतसे दुजा मूळीं । मनुष्यरूपीं ॥ २१२ ॥
 ऐसा गाढा आणि अफाटु । आतां कोण करी यया शेवटु । तरी झणीं हा हळुवटु । धरिसी भावो ॥ २१३ ॥
 परी हा उन्मूळावया दोषें । येथ सायासचि कायिसे । काय बाळा बागुल देशें । दवडावा आहे ? ॥ २१४ ॥
 गंधर्वदुर्ग कायी पाडावे । काय शशविषाण मोडावें । होआवें मग तोडावें । खपुष्प कीं ? ॥ २१५ ॥
 तैसा संसारु हा वीरा । रुख नाही साचोकारा । मा उन्मूळणीं दरारा । कायिसा तरी ? ॥ २१६ ॥
 आम्हीं सांगितली जे परी । मूळडाळांची उजरी । ते वांझेचीं घरभरी । लेकुरें जैशीं ॥ २१७ ॥
 कय कीजती चेडलेपणीं । स्वप्नींचीं तिये बोलणीं । तैशी जाण ते काहाणी । दुगळींचि ते ॥ २१८ ॥
 वांचूनि आम्हीं निरूपिलें जैसें । ययाचे अचळ मूळ असे तैसें । आणि तैसाचि जरी हा असे । साचोकारा ॥ २१९ ॥
 तरी कोणाचेनि संतानें । निपजती तया उन्मूळणें । काय फुंकिलिया गगनें । जाइजेल गा ॥ २२० ॥
 म्हणौनि पै धनंजया । आम्हीं वानिलें रूप तें माया । कासवीचेनि तुपें राया । वोगरिलें जैसें ॥ २२१ ॥
 मृगजळाचीं गा तळीं । तिये दिठी दुरूनि न्याहाळीं । वांचूनि तेणें पाणियें साळी केळी । लाविसी काई ? ॥ २२२ ॥
 मूळ अज्ञानचि तंव लटिकें । मा तयाचें कार्य हें केतुकें । म्हणौनि संसाररुख सतुकें । वावोचि गा ॥ २२३ ॥
 आणि अंतु यया नाही । ऐसें बोलिजे जें कांहीं । तेंही साचचि पाहीं । येकें परी ॥ २२४ ॥
 तरी प्रबोधु जंव नोहे । तंव निद्रे काय अंतु आहे ? । कीं रात्री न सरे तंव न पाहे । तया आरौतें ? ॥ २२५ ॥
 तैसा जंव पार्था । विवेकु नुधवी माथा । तंव अंतु नाही अश्वत्था । भवरूपा या ॥ २२६ ॥
 वाजतें वारें निवांत । जंव न राहे जेथिचें तेथ । तंव तरंगतां अनंत । म्हणावीचि कीं ॥ २२७ ॥
 म्हणौनि सूर्यु जें हारपे । तें मृगजळाभासु लोपे । कां प्रभा जाय दीपें । मालवलेनि ॥ २२८ ॥
 तैसें मूळ अविद्या खाये । तें ज्ञान जें उभें होये । तैचि यया अंतु आहे । एव्हवीं नाही ॥ २२९ ॥
 तेवींचि हा अनादी । ऐसी ही आथी शाब्दी । तो आळु नोहे अनुरोधी । बोलातें या ॥ २३० ॥
 जें संसारवृक्षाच्या ठायीं । साचोकार तंव नाही । मा नाही तया आदि काई । कोण होईल ? ॥ २३१ ॥

जो साच जेथूनि उपजे । तयातें आदि हें साजे । आतां नाहींचि तो म्हणिजे । कोठूनियां ? ॥ २३२ ॥
म्हणौनि जन्मे ना आहे । ऐसिया सांगों कवण माये । यालागीं नाहींपणेंचि होये । अनादि हा ॥ २३३ ॥
वांझेचिया लेंका । कैंची जन्मपत्रिका । नभीं निळी भूमिका । कें कल्पूं पां ॥ २३४ ॥
व्योमकुसुमांचा पांडवा । कवणें देंटु तोडावा । म्हणौनि नाहीं ऐसिया भवा । आदि कैंची ? ॥ २३५ ॥
जैसैं घटाचें नाहींपण । असतचि असे केलेनिवीण । तैसा समूळ वृक्षु जाण । अनादि हा ॥ २३६ ॥
अर्जुना ऐसेनि पाहीं । आद्यंतु ययासि नाहीं । मार्जी स्थिती आभासे कांहीं । परी टवाळ ते ॥ २३७ ॥
ब्रह्मगिरीहूनि न निगे । आणि समुद्रीही कीर न रिगे । मार्जी दिसे वाउगें । मृगांबु जैसैं ॥ २३८ ॥
तेसा आद्यंती कीर नाहीं । आणि साचही नोहे कहीं । परी लटिकेपणाची नवाई । पडिभासे गा ॥ २३९ ॥
नाना रंगीं गजबजे । जैसैं इंद्रधनुष्य देखिजे । तैसा नेणतया आपजे । आहे ऐसा ॥ २४० ॥
ऐसेनि स्थितीचिये वेळे । भुलवी अज्ञानाचे डोळे । लाघवी हरी मेखळे । लोकु जैसा ॥ २४१ ॥
आणि नसतीचि श्यामिका । व्योमीं दिसे तैसी दिसो कां । तरी दिसणेंही क्षणा एका । होय जाय ॥ २४२ ॥
स्वप्नींही मानिलें लटिकें । तरी निर्वाहो कां एकसारिखें । तेवीं आभासु हा क्षणिकें । रिताचि गा ॥ २४३ ॥
देखतां आहे आवडें । घेऊं जाइजे तरी नातुडे । जैसा टिकु कीजे माकडें । जळामार्जी ॥ २४४ ॥
तरंगभंगु सांडीं पडे । विजूही न पुरे होडे । आभासासि तेणें पाडें । होणें जाणें गा ॥ २४५ ॥
जैसा ग्रीष्मशेषींचा वारा । नेणिजे समोर कीं पाठीमोरा । तैसी स्थिती नाहीं तरुवरा । भवरूपा यया ॥ २४६ ॥
एवं आदि ना अंतु स्थिती । ना रूप ययासि आथी । आतां कायसी कुंथाकुंथी । उन्मूळणी गा ॥ २४७ ॥
आपुलिया अज्ञानासाठीं । नव्हता थांवला किरीटी । तरी आतां आत्माज्ञानाच्या लोटीं । खांडेनि गा ॥ २४८ ॥
वांचूणि ज्ञानेवीण ऐकें । उपाय करिसी जितुके । तिहीं गुंफसि अधिकें । रुखीं इये ॥ २४९ ॥
मग किती खांदोखांदीं । यया हिंडावें ऊर्ध्वीं अधीं । म्हणौनि मूळचि अज्ञान छेदीं । सम्यक् ज्ञानें ॥ २५० ॥
एन्हवीं दोरीचिया उरगा । डांगा मेळवितां पै गा । तो शिणुचि वाउगा । केला होय ॥ २५१ ॥
तरावया मृगजळाची गंगा । डोणीलागीं धांवतां दांगा- । मार्जी वोहळें बुडिजे पै गा । साच जेवीं ॥ २५२ ॥
तेवीं नाथिलिया संसारा । उपाई जाचतया वीरा । आपणपें लोपे वारा । विकोपीं जाय ॥ २५३ ॥
म्हणौनि स्वप्नींचिया घाया । ओखद चवोचि धनंजया । तेवीं अज्ञानमूळा यया । ज्ञानचि खड्ड ॥ २५४ ॥
परी तेचि लीला परजवे । तैसैं वैराग्याचें नवें । अभंगबळ होआवें । बुद्धीसी गा ॥ २५५ ॥
उठलेनि वैराग्यें जेणें । हा त्रिवर्गु ऐसा सांडणें । जैसैं वमुनियां सुणें । आतांचि गेलें ॥ २५६ ॥
हा ठायवरी पांडवा । पदार्थजातीं आघवा । विटवी तो होआवा । वैराग्य लाटु ॥ २५७ ॥
मग देहाहंतेचें दळें । सांडूनि एकेचि वेळे । प्रत्यक्बुद्धी करतळें । हातवसावें ॥ २५८ ॥
निसळें विवेकसाहणें । जें ब्रह्माहमस्मिबोधें सणाणें । मग पुरतेनि बोधें उटणें । एकलेचि ॥ २५९ ॥
परी निश्चयाचें मुष्टिबळ । पाहावें एकदोनी वेळ । मग तुळावें अति चोखाळ । मननवरी ॥ २६० ॥
पाठीं हतियेरां आपणयां । निदिध्यासैं एक जालिया । पुढें दुजें नुरेल घाया- । पुरतें गा ॥ २६१ ॥
तें आत्मज्ञानाचें खांडें । अद्वैतप्रभेचेनि वाडें । नेदील उरों कवणेकडे । भववृक्षासी ॥ २६२ ॥
शरदागमींचा वारा । जैसा केरु फेडी अंबरा । का उदयला रवी आंधारा । घोंटु भरी ॥ २६३ ॥
नाना उपवढ होतां खेंवो । नुरे स्वप्नसंभ्रमाचा ठावो । स्वप्नप्रतीतिधारेचा वाहो । करील तैसैं ॥ २६४ ॥
तेव्हां ऊर्ध्वींचें मूळ । कां अधींचें हन शाखाजाळ । तें कांहींचि न दिसे मृगजळ । चादिणां जेवीं ॥ २६५ ॥
ऐसेनि गा वीरनाथा । आत्मज्ञानाचिया खड्डलता । छेदुनिया भवाश्चत्था । ऊर्ध्वमूळातें ॥ २६६ ॥

ततः पदं तत्परिमार्गितव्यं यस्मिन् गता न निवर्तन्ति भूयः ।
तमेव चाद्यं पुरुषं प्रपद्ये यतः प्रवृत्तिः प्रसृता पुराणी ॥ ४ ॥

मग इदंतेसि वाळलें । जें मीपणेंवीण डाहारलें । तें रूप पाहिजे आपलें । आपणचि ॥ २६७ ॥
परी दर्पणाचेनि आधारे । एकचि करून दुसरे । मुख पाहाती गव्हारे । तैसें नको हो ॥ २६८ ॥
हें पाहाणें ऐसें असे वीरा । जैसा न बोडलिया विहिरा । मग आपलिया उगमी झरा । भरोनि ठाके ॥ २६९ ॥
नातरी आटलिया अंभ । निजबिंबीं प्रतिबिंब । निहटे कां नभीं नभ । घटाभावीं ॥ २७० ॥
नाना इंधनांशु सरलेया । वन्हि परते जेवीं आपणपयां । तैसें आपेंआप धनंजया । न्याहाळणें जें गा ॥ २७१ ॥
जिव्हे आपली चवी चाखणें । चक्षू निज बुबुळ देखणें । आहे तया ऐसें निरीक्षणें । आपुलें पै ॥ २७२ ॥
कां प्रभेसि प्रभा मिळे । गगन गगनावरी लोळे । नाना पाणी भरलें खोळे । पाणियाचिये ॥ २७३ ॥
आपणचि आपणयातें । पाहिजे जें अद्वैतें । तें ऐसें होय निरुतें । बोलिजतु असे ॥ २७४ ॥
जें पाहिजेतेनवीण पाहिजे । कांहीं नेणणाचि जाणजे । आद्यपुरुष कां म्हणजे । जया ठायातें ॥ २७५ ॥
तेथही उपाधीचा वोथंबा । घेऊनि श्रुति उभविती जिभा । मग नामरूपाचा वडंबा । करिती वायां ॥ २७६ ॥
पै भवस्वर्गा उबगले । मुमुक्षु योगज्ञाना वळघले । पुढती न यों इया निगाले । पैजा जेथ ॥ २७७ ॥
संसाराचिया पायां पुढां । पळती वीतराग होडा । ओलांडोनि ब्रह्मपदाचा कर्मकडा । घालिती मागां ॥ २७८ ॥
अहंतादिभावां आपुलियां । झाडा देऊनि आघवेया । पत्र घेती ज्ञानिये जया । मूळघरासी ॥ २७९ ॥
पै जेथुनी हे एवढी । विश्वपरंपरेची वेलांडी । वाढती आशा जैशी कोरडी । निद्वैवाची ॥ २८० ॥
जिये कां वस्तूचें नेणणें । आणिलें थोर जगा जाणणें । नाही तें नांदविलें जेणें । मी तूं जगीं ॥ २८१ ॥
पार्था तें वस्तु पहिलें । आपणपें आपुलें । पाहिजे जैसें हिवलें । हिव हिवें ॥ २८२ ॥
आणीकही एक तया । वोळखण असे धनंजया । तरी जया कां भेटलिया । येणेंचि नाही ॥ २८३ ॥
परी तया भेटती ऐसें । जे ज्ञानें सर्वत्र सरिसे । महाप्रळयांबूचे जैसें । भरलेपण ॥ २८४ ॥

निर्मानमोहा जितसङ्गदोषा अध्यात्मनित्या विनिवृत्तकामाः ।
द्वन्द्वैर्विमुक्ताः सुखदुःखसंज्ञैर्गच्छन्त्यमूढाः पदमव्ययं तत् ॥ ५ ॥

जया पुरुषांचें कां मन । सांडोनि गेलें मोह मान । वर्षांतीं जैसें घन । आकाशातें ॥ २८५ ॥
निकवड्या निष्ठुरा । उबगिजे जेवीं सोयरा । तैसें नागवती विकारां । वेटाळूं जे ॥ २८६ ॥
फळली केळी उन्मूळे । तैसी आत्मलाभें प्रबळे । तयाची क्रिया ढाळेंढाळें । गळती आहे ॥ २८७ ॥
आगी लगलिया रुखीं । देखोनि सैरा पळती पक्षी । तैसें सांडिलें अशेखीं । विकल्पीं जे ॥ २८८ ॥
आइकें सकळ दोषतृणीं । अंकुरिजती जिये मेदिनी । तिये भेदबुद्धीची काहाणी । नाही जयातें ॥ २८९ ॥
सूर्योदयासरिसी । रात्री पळोनि जाय अपैसी । गेली देहअहंता तैसी । अविद्येसवें ॥ २९० ॥
पै आयुष्यहीना जीवातें । शरीर सांडी जेवीं अवचितें । तेवीं निदसुरें द्वैतें । सांडिले जे ॥ २९१ ॥
लोहाचें साम्कडें परिसा । न जोडे अंधारु रवि जैसा । द्वैतबुद्धीचा तैसा । सदा दुकाळ जया ॥ २९२ ॥
अगा सुखदुःखाकारें । द्वैद्वं देहीं जियें गोचरें । तियें जयां कां समोरें । होतीचिना ॥ २९३ ॥
स्वप्नीचें राज्य कां मरण । नोहे हर्षशोकांसि कारण । उपवढलिया जाण । जियापरी ॥ २९४ ॥
तैसेम् सुखदुःखरूपीं । द्वंद्वीं जे पुण्यपापीं । न घेपिजती सर्पीं । गरुड जैसें ॥ २९५ ॥

आणि अनात्मवर्गनीर । सांडूनि आत्मरसाचें क्षीर । चरताति जे सविचार । राजहंसु ॥ २९६ ॥
 जैसा वर्षोनि भूतळीं । आपला रसु अंशुमाळी । मागौता आणी रश्मिजाळीं । बिंबासीचि ॥ २९७ ॥
 तैसें आत्मभ्रांतीसाठीं । वस्तु विखुरली बारावाटीं । ते एकवटिती ज्ञानदृष्टी । अखंड जे ॥ २९८ ॥
 किंबहुना आत्मयाचा । निर्धारीं विवेकु जयांचा । बुडाला वोघु गंगेचा । सिंधूमार्जी जैसा ॥ २९९ ॥
 पै आघवेंचि आपुलेंपणें । नुरेचि जया अभिलाषणें । जैसें येथूनि पन्हां जाणें । आकाशा नाहीं ॥ ३०० ॥
 जैसा अग्नीचा डोंगरु । नेघे कोणी बीज अंकुरु । तैसा मनीं जयां विकारु । उदैजेना ॥ ३०१ ॥
 जैसा काढिलिया मंदराचळु । राहे क्षीराब्धि निश्चळु । तैसा नुटी जयां सळु । कामोर्मीचा ॥ ३०२ ॥
 चंद्रमा कळीं धाला । न दिसे कोणें आंगी वोसावला । तेवीं अपेक्षेचा अवखळा । न पडे जयां ॥ ३०३ ॥
 हें किती बोलूं असांगडें । जेवीं परमाणु नुरे वायूपुढें । तैसें विषयांचें नावडे । नांवचि जयां ॥ ३०४ ॥
 एवं जे जे कोणी ऐसे । केले ज्ञानाग्नि हुताशें । ते तेथ मिळती जैसें । हेमीं हेम ॥ ३०५ ॥
 तेथ म्हणिजे कवणें ठाई । ऐसेंही पुससी कांहीं । तरी तें पद गा नाहीं । वेंचु जया ॥ ३०६ ॥
 दृश्यपणें देखिजे । कां ज्ञेयत्वे जाणिजे । अमुकें ऐसें म्हणिजे । तें जें नव्हे ॥ ३०७ ॥

न तद्भासयते सूर्यो न शशाङ्को न पवकः ।
 यद्गत्वा न निवर्तन्ते तद्धाम परमं मम ॥ ६ ॥

पै दीपाचिया बंबाळीं । कां चंद्र हन जें उजळी । हें काय बोलों अंशुमाळी । प्रकाशी जें ॥ ३०८ ॥
 तें आघवेंचि दिसणें । जयाचें कां न देखणें । विश्व भासतसे जेणें । लपालेनी ॥ ३०९ ॥
 जैसें शिंपीपण हारपे । तंव तंव खरें होय रुपें । कां दोरी लोपतां सापें । फार होइजे ॥ ३१० ॥
 तैसी चंद्रसूर्यादि थोरें । इयें तेजें जियें फारें । तियें जयाचेनि आधारें । प्रकाशती ॥ ३११ ॥
 ते वस्तु कीं तेजोराशी । सर्वभूतात्मक सरिसी । चंद्रसूर्यांच्या मानसीं । प्रकाशे जे ॥ ३१२ ॥
 म्हणौनि चंद्रसूर्य कडवसां । पडती वस्तूच्या प्रकाशा । यालागीं तेज जें तेजसा । तें वस्तूचें आंग ॥ ३१३ ॥
 आणि जयाच्या प्रकाशीं । जग हारपे चंद्राकेंसीं । सचंद्र नक्षत्रें जैसें । दिनोदयीं ॥ ३१४ ॥
 नातरी प्रबोधलिये वेळे । ते स्वप्नींची डिंडीमा मावळे । कां नुरेचि सांजवेळे । मृगतृष्णिका ॥ ३१५ ॥
 तैसा जिये वस्तूच्या ठायीं । कोणहीच कां आभासु नाहीं । तें माझें निजधाम पाहीं । पाटाचें गा ॥ ३१६ ॥
 पुढती जे तेथ गेले । ते न घेती माघौतीं पाउलें । महोदधीं कां मिनले । स्रोत जैसे ॥ ३१७ ॥
 कां लवणाची कुंजरी । सूदलिया लवणसागरीं । होयचि ना माघारी । परती जैसी ॥ ३१८ ॥
 नाना गेलिया अंतराळा । न येतीचि वन्हिज्वाळा । नाहीं तप्तलोहौनि जळा । निघणें जेवीं ॥ ३१९ ॥
 तेवीं मजसी एकवट । जे जाले ज्ञानें चोखट । तयां पुनरावृत्तीची वाट । मोडली गा ॥ ३२० ॥
 तेथ प्रज्ञापृथ्वीचा रावो । पार्थु म्हणे जी जी पसावो । परी विनंती एकी देवो । चित्त देतु ॥ ३२१ ॥
 तरी देवेंसि स्वयें एक होती । मग माघौते जे न येती । ते देवेंसि भिन्न आथी । कीं अभिन्न जी ॥ ३२२ ॥
 जरी भिन्नचि अनादिसिद्ध । तरी न येती हें असंबद्ध । जे फुलां गेलें षट्पद । ते फुलेंचि होती पां ॥ ३२३ ॥
 पै लक्ष्याहूनि अनारिसे । बाण लक्ष्यीं शिवोनि जैसें । मागुते पडती तैसे । येतीचि ते ॥ ३२४ ॥
 नातरी तूंचि ते स्वभावं । तरी कोणें कोणासि मिळावें । आपणयासी आपण रुपावें । शस्त्रें केवीं ? ॥ ३२५ ॥
 म्हणौनि तुजसी अभिन्नां जीवां । तुझा संयोगवियोगु देवा । नये बोलों अवयवां । शरीरेंसीं ॥ ३२६ ॥
 आणि जे सदां वेगळें तुजसी । तयां मिळणीं नाहीं कोणे दिवशीं । मा येती न येती हे कायसी । वायबुद्धि ? ॥ ३२७ ॥

तरी कोण गा ते तूंतें। पावोनि न येती माघौते। हें विश्वतोमुखा मातें। बुझावीं जी ॥ ३२८ ॥
 इये आक्षेपीं अर्जुनाच्या। तो शिरोमणि सर्वज्ञांचा। तोषला बोध शिष्याचा। देखोनियां ॥ ३२९ ॥
 मग म्हणे गा महामती। मातें पावोनि न येती पुढती। ते भिन्नाभिन्न रिती। आहाती दोनी ॥ ३३० ॥
 जें विवेकें खोलें पाहिजे। तरी मी तेचि ते सहजें। ना आहाचवाहाच तरी दुजे। ऐसेही गमती ॥ ३३१ ॥
 जैसे पाणियावरी वेगळ। तळपतां दिसती कल्लोळ। एन्हवीं तरी निखळ। पाणीचि तें ॥ ३३२ ॥
 कां सुवर्णाहुनि आनें। लेणीं गमती भिन्नं। मग पाहिजे तंव सोनें। आघवेचि तें ॥ ३३३ ॥
 तैसें ज्ञानाचिये दिठी। मजसीं अभिन्नचि ते किरीटी। येर भिन्नपण तें उठी। अज्ञानास्तव ॥ ३३४ ॥
 आणि साचोकारेनि वस्तुविचारें। कैचें मज एकासि दुसरें। भिन्नाभिन्नव्यवहारें। उमसिजेल ॥ ३३५ ॥
 आघवेचि आकाश सून पोटी। बिंबचि जें आते खोटी। तें प्रतिबिंब कें उठी। कें रश्मि शिरे ? ॥ ३३६ ॥
 कां कल्पांतींचिया पाणिया। काय वोत भरिती धनंजया ?। म्हणौनि कैचें अंश अविक्रिया। एका मज ॥ ३३७ ॥
 परी ओघाचेनि मेळें। पाणी उजू परी वांकुडें जालें। रवी दुजेपण आलें। तोयबगें ॥ ३३८ ॥
 व्योम चौफळें कीं वाटोळें। हें ऐसें कायिसयाही मिळे। परी घटमठी वेंटाळें। तैसेंही आथी ॥ ३३९ ॥
 हां गा निद्रेचेनि आधारे। काय एकलेनि जग न भरे ?। स्वप्नींचेनि जें अवतरे। रायपणें ॥ ३४० ॥
 कां मिनलेनि किडाळें। वानिभेदासि ये सोळें। तैसा स्वमाये वेंटाळें। शुद्ध जें मी ॥ ३४१ ॥
 तें अज्ञान एक रूढे। तेणें कोऽहंविक्ल्पाचें माडे। मग विवरूनि कीजे फुडें। देहो मी ऐसें ॥ ३४२ ॥

ममैवांशो जीवलोके जीवभूतः सनातनः ।
 मनःषष्ठानीन्द्रियाणि प्रकृतिस्थानि कर्षति ॥ ७ ॥

ऐसें शरीराचि येवढें। जै आत्मज्ञान वेगळें पडे। तें माझा अंशु आवडे। थोडेपणें ॥ ३४३ ॥
 समुद्र कां वायुवशें। तरंगाकार उल्लसें। तो समुद्रांशु ऐसा दिसे। सानिवा जेवीं ॥ ३४४ ॥
 तेवीं जडातें जीवविता। देहअहंता उपजविता। मी जीव गमें पंडुसुता। जीवलोकीं ॥ ३४५ ॥
 पै जीवाचिया बोधा। गोचरु जो हा धांदा। तो जीवलोकशब्दा। अभिप्रावो ॥ ३४६ ॥
 अगा उपजणें निमणें। हें साचचि जे कां मानणें। तो जीवलोकु मी म्हणे। संसारु हन ॥ ३४७ ॥
 एवंविध जीवलोकीं। तूं मातें ऐसा अवलोकीं। जैसा चंद्रु कां उदकीं। उदकातीत ॥ ३४८ ॥
 पै काश्मीराचा रवा। कुंकुमावरी पांडवा। आणिका गमे लोहिवा। तो तरी नव्हे ॥ ३४९ ॥
 तैसें अनादिपण न मोडे। माझें अक्रियत्व न खंडे। परी कर्ता भोक्ता ऐसें आवडे। ते जाण गा भ्रांती ॥ ३५० ॥
 किंबहुना आत्मा चोखटु। होऊनि प्रकृतीसी एकवटु। बांधे प्रकृतिधर्माचा पाटु। आपणपयां ॥ ३५१ ॥
 पै मनादि साही इंद्रियें। श्रोत्रादि प्रकृतिकार्यें। तियें माझीं म्हणौनि होये। व्यापारारूढ ॥ ३५२ ॥
 जैसें स्वप्नीं परिव्राजें। आपणपयां आपण कुटुंब होईजे। मग तयाचेनि धांविजे। मोहें सैरा ॥ ३५३ ॥
 तैसा आपलिया विस्मृती। आत्मा आपणचि प्रकृती-। सारिखा गमोनि पुढती। तियेसीचि भजे ॥ ३५४ ॥
 मनाच्या रथीं वळघे। श्रवणाचिया द्वारें निघे। मग शब्दाचिया रिघे। रानामार्जी ॥ ३५५ ॥
 तोचि प्रकृतीचा वागोरा। त्वचेचिया मोहरा। आणि स्पर्शाचिया घोरा। वना जाय ॥ ३५६ ॥
 कोणे एके अवसरीं। रिघोनि नेत्राच्या द्वारीं। मग रूपाच्या डोंगरीं। सैरा हिंडे ॥ ३५७ ॥
 कां रसनेचिया वाटा। निघोनि गा सुभटा। रसाचा दरकुटा। भरोचि लागे ॥ ३५८ ॥
 नातरी येणेंचि घ्राणें। जें देहांशु करी निघणें। मग गंधाची दारुणें। आडवें लंघी ॥ ३५९ ॥

ऐसेनि देहेंद्रियनायके । धरुनि मन जवळिके । भोगिजती शब्दादिके । विषयभरणे ॥ ३६० ॥

शरीरं यदवाप्नोति यच्चाप्युत्क्रामतीश्वरः ।
गृहीत्वैतानि संयाति वायुर्गन्धानिवाशयात् ॥ ८ ॥

परी कर्ता भोक्ता ऐसें । हें जीवाचे तेंचि दिसे । जें शरीरीं कां पैसे । एकाधिये ॥ ३६१ ॥
जैसा आथिला आणि विलासिया । तेंचि वोळखों ये धनंजया । जें राजसेव्या ठाया । वस्तीसि ये ॥ ३६२ ॥
तैसा अहंकर्तृत्वाचा वाढु । कां विषयेंद्रियांचा धुमाडु । हा जाणिजे तें निवाडु । जें देह पाविजे ॥ ३६३ ॥
अथवा शरीरातें सांडी । तन्ही इंद्रियांची तांडी । हे आपणयांसवें काढी । घेऊनि जाय ॥ ३६४ ॥
जैसा अपमानिला अतिथी । ने सुकृताची संपत्ति । कां साइखडेयाची गती । सूत्रतंतू ॥ ३६५ ॥
नाना मावळतेनि तपनें । नेइजेती लोकांचीं दर्शनें । हें असो द्रुती पवनें । नेईजे जैसी ॥ ३६६ ॥
तेवीं मनःषष्ठां ययां । इंद्रियांतें धनंजया । देहराजु ने देहा- । पासूनि गेला ॥ ३६७ ॥

श्रोत्रं चक्षुः स्पर्शनं च रसनं घ्राणमेव च ।
अधिष्ठाय मनश्चायं विषयानुपसेवते ॥ ९ ॥

मग येथ अथवा स्वर्गी । जेथ जें देह आपंगी । तेथ तैसेंचि पुढती पांगी । मनादिक ॥ ३६८ ॥
जैसा मालवलिया दिवा । प्रभेसी जाय पांडवा । मग उजळिजे तेथ तेधवां । तैसाचि फांके ॥ ३६९ ॥
तरी ऐसैसिया राहाटी । अविवेकियांचे दिठी । येतुलें हें किरिटी । गमेचि गा ॥ ३७० ॥
जे आत्मा देहासि आला । आणि विषयो येणेंचि भोगिला । अथवा देहोनि गेला । हें साचचि मानिती ॥ ३७१ ॥
एहवीं येणें आणि जाणें । कां करणें हा भोगणें । हें प्रकृतीचें तेणें । मानियेलें ॥ ३७२ ॥

उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितं ।
विमूढा नानुपश्यन्ति पश्यन्ति ज्ञानचक्षुषः ॥ १० ॥

यतन्तो योगिनश्चैनं पश्यन्त्यात्मन्यवस्थितं ।
यतन्तोऽप्यकृतात्मानो नैनं पश्यन्त्यचेतसः ॥ ११ ॥

परी देहाचे मोटके उभें । आणि चेतना तेथ उपलभे । तिये चळवळेचेनि लोभें । आला म्हणती ॥ ३७३ ॥
तैसेंचि तयां संगती । इंद्रियें आपुलाल्या अर्थीं वर्तती । तया नांव सुभद्रापती । भोगणें जया ॥ ३७४ ॥
पाठीं भोगक्षीण आपैसे । देह गेलिया ते न दिसे । तेथें गेला गेला ऐसें । बोभाती गा ॥ ३७५ ॥
पैं रुखु डोलतु देखावा । तरी वारा वाजतु मानावा । रुखु नसे तेथें पांडवा । नाही तो गा ? ॥ ३७६ ॥
कां आरिसा समोर ठेविजे । आणि आपणपें तेथ देखिजे । तरी तेधवांचि जालें मानिजे । काय आधीं नाही ? ॥ ३७७ ॥
कां परता केलिया आरिसा । लोपु जाला तया आभासा । तरी आपणपें नाही ऐसा । निश्चयो करावा ? ॥ ३७८ ॥
शब्द तरी आकाशाचा । परी कपाळीं पिटे मेघाचा । कां चंद्रीं वेगु अभ्राचा । अरोपिजे ॥ ३७९ ॥

तैसें होइजे जाइजे देहें । तें आत्मसत्ते अविक्रिये । निष्टिकिती गा मोहें । आंधळे ते ॥ ३८० ॥
 येथ आत्मा आत्मयाच्या ठायीं । देखिजे देहीचा धर्म देहीं । ऐसें देखणें तें पाहीं । आन आहाती ॥ ३८१ ॥
 ज्ञानें कां जयाचे डोळे । देखोनि न राहती देहींचे खोळे । सूर्यरश्मी आणियाळे । ग्रीष्मीं जैसें ॥ ३८२ ॥
 तैसें विवेकाचेनि पैसें । जयांची स्फूर्ती स्वरूपीं बैसे । ते ज्ञानिये देखती ऐसें । आत्मयातें ॥ ३८३ ॥
 जैसें तारांगणीं भरलें । गगन समुद्रीं बिंबलें । परी तें तुटोनि नाहीं पडिलें । ऐसें निवडे ॥ ३८४ ॥
 गगन गगनींचि आहे । हें आभासे तें वाये । तैसा आत्मा देखती देहें । गंवसिलाही ॥ ३८५ ॥
 खळाळाच्या लगबगीं । फेडूनि खळाळाच्या भागीं । देखिजे चंद्रिका कां उगी । चंद्रीं जेवीं ॥ ३८६ ॥
 कां नाडरचि भरे शोषें । सूर्यु तो जैसा तैसाचि असे । देह होतां जातां तैसें । देखती मातें ॥ ३८७ ॥
 घटु मटु घडले । तेचि पाठीं मोडले । परी आकाश तें संचलें । असतचि असे ॥ ३८८ ॥
 तैसें अखंडे आत्मसत्ते । अज्ञानदृष्टि कल्पितें । हें देहचि होतें जातें । जाणती फुडें ॥ ३८९ ॥
 चैतन्य चढे ना वोहटे । चेष्टवी ना चेष्टे । ऐसें आत्मज्ञानें चोखटें । जाणती ते ॥ ३९० ॥
 आणि ज्ञानही आपैतें होईल । प्रजा परमाणुही उगाणा घेईल । सकळ शास्त्रांचें येईल । सर्वस्व हातां ॥ ३९१ ॥
 परी ते व्युत्पत्ति ऐसी । जरी विरक्ति न रिगे मानसीं । तरी सर्वात्मका मजसीं । नव्हेचि भेटी ॥ ३९२ ॥
 पै तोंड भरो कां विचारा । आणि अंतःकरणीं विषयांसि थारा । तरी नातुडें धनुर्धरा । त्रिशुद्धी मी ॥ ३९३ ॥
 हां गा वोसणतयाच्या ग्रंथीं । काई तुटती संसारगुंती ? । कीं परिवसिलिया पोथी । वाचिली होय ? ॥ ३९४ ॥
 नाना बांधोनियां डोळे । घ्राणीं लाविजती मुक्ताफळें । तरी तयांचें काय कळे । मोल मान ? ॥ ३९५ ॥
 तैसा चित्तीं अहंते ठावो । आणि जिभे सकळशास्त्रांचा सरावो । ऐसेनि कोडी एक जन्म जावो । परी न पविजे मातें ॥ ३९६ ॥
 जो एक मी कां समस्तीं । व्यापकु असें भूतजातीं । ऐक तिये व्याप्ती । रूप करूं ॥ ३९७ ॥

यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम् ।
 यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम् ॥ १२ ॥

तरी सूर्यासकट आघवी । हे विश्वरचना जे दावी । ते दीप्ति माझी जाणावी । आद्यंतीं आहे ॥ ३९८ ॥
 जल शोषूनि गेलिया सविता । ओलांश पुरवीतसे जे माघौता । ते चंद्रीं पंडुसुता । ज्योत्स्ना माझी ॥ ३९९ ॥
 आणि दहन-पाचनसिद्धी । करीतसे जें निरवधी । ते हुताशीं तेजोवृद्धी । माझीचि गा ॥ ४०० ॥

गामाविश्य च भूतानि धारयाम्यहमोजसा ।
 पुष्णामि चौषधीः सर्वाः सोमो भूत्वा रसात्मकः ॥ १३ ॥

मी रिगालों असें भूतळीं । म्हणौनि समुद्र महाजळीं । हे पांसूचि ढेंपुळी । विरेचिना ॥ ४०१ ॥
 आणी भूतेंही चराचरें । हे धरितसे जिये अपारें । तिये मीचि धरी धरे । रिगोनियां ॥ ४०२ ॥
 गगनीं मी पंडुसुता । चंद्राचेनि मिसें अमृता । भरला जालों चालता । सरोवरु ॥ ४०३ ॥
 तेथूनि फांकती रश्मिकर । ते पाट पेलूनि अपार । सर्वौषधींचे आगर । भरित असें मी ॥ ४०४ ॥
 ऐसेनि सस्यादिकां सकळां । करी धान्यजाती सुकाळा । दें अन्नद्वारां जिव्हाळा । भूतजातां ॥ ४०५ ॥
 आणि निपजविलें अन्न । तरी तैसें कैचें दीपन । जेणें जिरूनि समाधान । भोगिती जीव ॥ ४०६ ॥

अहं वैश्वानरो भूत्वा प्राणिनां देहमाश्रितः ।
प्राणापानसमायुक्तः पचाम्यन्नं चतुर्विधम् ॥ १४ ॥

म्हणौनि प्राणिजातांच्या घटीं । करुनि कंदावरी आगिठी । दीप्ति जठरींही किरिटी । मीचि जालों ॥ ४०७ ॥
प्राणापानाच्या जोडभातीं । फुंकफुंकोनियां अहोराती । आटीतसें नेणों किती । उदरामाजीं ॥ ४०८ ॥
शुष्कें अथवा स्निग्धे । सुपक्वे कां विदग्धे । परी मीचि गा चतुर्विधे । अन्ने पचीं ॥ ४०९ ॥
एवं मीचि आघवे जन । जना निरवितें मीचि जीवन । जीवनी मुख्य साधन । वन्दिही मीचि ॥ ४१० ॥
आतां ऐसियाहीवरी काई । सांगों व्याप्तीची नवाई । येथ दुजे नाहीचि घेई । सर्वत्र मी गा ॥ ४११ ॥
तरी कैसेनि पां वेखें । सदा सुखियें एके । एके तियें बहुदुःखें । क्रांत भूतें ॥ ४१२ ॥
जैसी सगळिये पाटणीं । एकेचि दीपें दिवेलावणी । जालिया कां न देखणी । उरलीं एके ॥ ४१३ ॥
ऐसी हन उखिविखी । करित आहासि मानसीं कीं । तरी परिस तेही निकी । शंका फेडुं ॥ ४१४ ॥
पैं आघवा मीचि असें । येथ नाही कीर अनारिसें । परी प्राण्यांचिया उल्लासें । बुद्धि ऐसा ॥ ४१५ ॥
जैसें एकचि आकाशध्वनी । वाद्यविशेषीं आनानीं । वाजावें पडे भित्रीं । नादांतरीं ॥ ४१६ ॥
कां लोकचेष्टीं वेगळालां । जो हा एकचि भानु उदैला । तो आनानी परी गेला । उपयोगासी ॥ ४१७ ॥
नाना बीजधर्मानुरूप । झाडीं उपजविलें आप । तैसें परिणमलें स्वरूप । माझे जीवां ॥ ४१८ ॥
अगा नेणा आणि चतुरा । पुढां निळयांचा दुसरा । नेणा सर्पत्वे जाला येरा । सुखालागीं ॥ ४१९ ॥
हें असो स्वातीचें उदक । शुक्तीं मोतीं व्याळीं विख । तैसा सज्जानांसी मी सुख । दुःख तों अज्जानांसी ॥ ४२० ॥

सर्वस्य चाहं हृदि संनिविष्टो मत्तः स्मृतिर्ज्ञानमपोहनं च ।
वेदैश्च सर्वैरहमेव वेद्यो वेदान्तकृद्वदविदेवचाहम् ॥ १५ ॥

एह्वीं सर्वांच्या हृदयदेशीं । मी अमुका आहे ऐसी । जे बुद्धि स्फुरे अहर्निशीं । ते वस्तु गा मी ॥ ४२१ ॥
परी संतासवे वसतां । योगज्ञानीं पैसतां । गुरुचरण उपासितां । वैराग्येसीं ॥ ४२२ ॥
येणेचि सत्कमें । अशेषही अज्ञान विरमे । जयांचें अहं विश्रामे । आत्मरूपीं ॥ ४२३ ॥
ते आपेआप देखोनि देखीं । मियां आत्मेनि सदा सुखी । येथे मीवांचून अवलोकीं । आन हेतु असे ? ॥ ४२४ ॥
अगा सूर्योदयो जालिया । सूर्ये सूर्यचि पहावा धनंजया । तेवीं मातें मियां जाणावया । मीचि हेतु ॥ ४२५ ॥
ना शरीरपरातें सेवितां । संसारगौरवचि ऐकतां । देहीं जयांची अहंता । बुडोनि ठेली ॥ ४२६ ॥
ते स्वर्गसंसारालागीं । धांवतां कर्ममार्गीं । दुःखाच्या सेलभागीं । विभागी होती ॥ ४२७ ॥
परी हेंही होणें अर्जुना । मजचिस्तव तया अज्ञाना । जैसा जागताचि हेतु स्वप्ना । निद्रेतें होय ॥ ४२८ ॥
पैं अन्ने दिवसु हरपला । तोहि दिवसेचि जाणों आला । तेवीं मी नेणोनि विषयो देखिला । मजचिस्तव भूतीं ॥ ४२९ ॥
एवं निद्रा कां जागणिया । प्रबोधुचि हेतु धनंजया । तेवीं ज्ञाना अज्ञाना जीवां यां । मीचि मूळ ॥ ४३० ॥
जैसें सर्पत्वा कां दोरा । दोरुचि मूळ धनुर्धरा । तैसा ज्ञाना अज्ञानाचिया संसारा । मियांचि सिद्धु ॥ ४३१ ॥
म्हणौनि जैसा असें तैसया । मातें नेणोनि धनंजया । वेदु जाणों गेला तंव तया । जालिया शाखा ॥ ४३२ ॥
तरी तिहीं शाखाभेदीं । मीचि जाणजे त्रिशुद्धी । जैसा पूर्वापरा नदी । समुद्रचि ठी ॥ ४३३ ॥
आणि महासिद्धांतापासीं । श्रुति हारपतीं शब्देसीं । जैसिया सगंधा आकाशीं । वातलहरी ॥ ४३४ ॥
तैसें समस्तही श्रुतिजात । ठाके लाजिले ऐसें निवांत । तें मीचि करी यथावत । प्रकटोनियां ॥ ४३५ ॥

पाठीं श्रुतिसकट अशेष । जग हारपे जेथ निःशेष । तें निजज्ञानही चोख । जाणता मीचि ॥ ४३६ ॥
 जैसें निदेलिया जागिजे । तेव्हां स्वप्नींचे कीर नाहीं दुजे । परी एकत्वही देखों पाविजे । आपलेंचि ॥ ४३७ ॥
 तैसें आपलें अद्वयपण । मी जाणतसें दुजेनवीण । तयाही बोधाकारण । जाणता मीचि ॥ ४३८ ॥
 मग आगी लागलिया कापुरा । ना काजळी ना वैश्वानरा । उरणें नाहीं वीरा । जयापरी ॥ ४३९ ॥
 तेवीं समूळ अविद्या खाये । तें ज्ञानही जें बुडोनि जाये । तन्ही नाहीं कीर नोहे । आणि न साहे असणेंही ॥ ४४० ॥
 पै विश्व घेऊनि गेला मागेंसी । तया चोरातें कवण कें गिंवसी ? । जे कोणी एकी दशा ऐसी । शुद्ध ते मी ॥ ४४१ ॥
 ऐसी जडाजडव्याप्ती । रूप करितां कैवल्यपती । ठी केली निरुपहितीं । आपुल्या रूपीं ॥ ४४२ ॥
 तो आघवाचि बोधु सहसा । अर्जुनीं उमटला कैसा । व्योमींचा चंद्रोदयो जैसा । क्षीरार्णवीं ॥ ४४३ ॥
 कां प्रतिभिंती चोखटे । समोरील चित्र उमटे । तैसा अर्जुनें आणि वैकुण्ठें । नांदतसे बोधु ॥ ४४४ ॥
 तरी बाप वस्तुस्वभावो । फावे तंव तंव गोडिये थांवो । म्हणौनि अनुभवियांचा रावो । अर्जुन म्हणे ॥ ४४५ ॥
 जी व्यापकपण बोलतां । निरुपाधिक जें आतां । स्वरूप प्रसंगता । बोलिले देवो ॥ ४४६ ॥
 ते एक वेळ अव्यंगवाणें । कीजो कां मजकारणें । तेथ द्वारकेचा नाथु म्हणे । भलें केलें ॥ ४४७ ॥
 पै अर्जुना आम्हांहि वाडेंकोडें । अखंडा बोलों आवडे । परी काय कीजे न जोडे । पुसतें ऐसें ॥ ४४८ ॥
 आजि मनोरथांसि फळ । जोडलासि तूं केवळ । जे तोंड भरुनि निखळ । आलासि पुसों ॥ ४४९ ॥
 जें अद्वैताहीवरी भोगिजे । तें अनुभवींच तूं विरजे । पुसोनि मज माझें । देतासि सुख ॥ ४५० ॥
 जैसा आरिसा आलिया जवळां । दिसे आपणपें आपला डोळा । तैसा संवादिया तूं निर्मळा । शिरोमणी ॥ ४५१ ॥
 तुवां नेणोनि पुसावें । मग आम्ही परिसऊं बैसावें । तो गा हा पाडु नव्हे । सोयरेया ॥ ४५२ ॥
 ऐसें म्हणौनि आलिंगिलें । कृपादृष्टी अवलोकिलें । मग देवो काय बोलिले । अर्जुनेंसी ॥ ४५३ ॥
 पै दोही वोठीं एक बोलणें । दोही चरणीं एक चालणें । तैसें पुसणें सांगणें । तुझे माझे ॥ ४५४ ॥
 एवं आम्ही तुम्ही येथें । देखावें एका अर्थातें । सांगतें पुसतें येथें । दोन्ही एक ॥ ४५५ ॥
 ऐसा बोलत देवो भुलला मोहें । अर्जुनातें आलिंगूनि ठाये । मग बिहाला म्हणे नोहें । आवडी हे ॥ ४५६ ॥
 जाले इक्षुरसाचें ढाळ । तरी लवण देणें किडाळ । जे संवादसुखाचें रसाळ । नासेल थितें ॥ ४५७ ॥
 आधींच आम्हां यया कांहीं । नरनारायणासी भिन्न नाहीं । परी आतां जिरो माझ्या ठाई । वेगु हा माझा ॥ ४५८ ॥
 इया बुद्धी सहसा । श्रीकृष्ण म्हणे वीरेशा । पै गा तो तुवां कैसा । प्रश्नु केला ? ॥ ४५९ ॥
 जो अर्जुन श्रीकृष्णीं विरत होता । तो परतोनि मागुता । प्रश्नावळीची कथा । ऐको आला ॥ ४६० ॥
 तेथ सद्गदें बोलें । अर्जुनें जी जी म्हणितलें । निरुपाधिक आपुलें । रूप सांगा ॥ ४६१ ॥
 यया बोला तो शारङ्गी । तेंचि सांगावयालागीं । उपाधी दोहीं भागीं । निरूपीत असे ॥ ४६२ ॥
 पुसिलिया निरुपहित । उपाधि कां सांगे येथ । हें कोणहाही प्रस्तुत । गमे जरी ॥ ४६३ ॥
 तरी ताकाचें अंश फेडणें । याचि नांव लोणी काढणें । चोखाचिये शुद्धी तोडणें । कीडचि जेवीं ॥ ४६४ ॥
 बाबुळीचि सारावी हातें । परी पाणी तंव असे आडतें । अभ्रचि जावें गगन तें । सिद्धचि कीं ॥ ४६५ ॥
 वरील कोंडियाचा गुंडाळा । झाडूनि केलिया वेगळा । कणु घेतां विरंगोळा । असे काई ? ॥ ४६६ ॥
 तैसा उपाधि उपहितां । शेवटु जेथ विचारितां । तें कोणातेंही न पुसतां । निरुपाधिक ॥ ४६७ ॥
 जैसें न सांगणेंवरी । बाळा पतीसी रूप करी । बोल निमालेपणें विवरी । अचर्चातें ॥ ४६८ ॥
 पै सांगणेया जोगें नव्हे । तेथींचें सांगणें ऐसें आहे । म्हणौनि उपाधि लक्ष्मीनाहे । बोलिजे आदीं ॥ ४६९ ॥
 पाडिव्याची चंद्ररेखा । निरुती दावावया शाखा । दाविजे तेवीं औपाधिका । बोली इया ॥ ४७० ॥

द्वाविमौ पुरुषौ लोके क्षरश्चाक्षर एव च ।
क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते ॥ १६ ॥

मग तो म्हणे गा सव्यसाची । पै इये संसारपाटणीची । वस्ती साविया टांची । दुपुरुषी ॥ ४७१ ॥
जैसी आघवांचि गगनीं । नांदत दिवोरात्री दोन्ही । तैसे संसार राजधानीं । दोन्हीचि हे ॥ ४७२ ॥
आणिकही तिजा पुरुष आहे । परी तो या दोहींचें नांव न साहे । जो उदेला गावेंसीं खाये । दोहींतें ययां ॥ ४७३ ॥
परी ते तंव गोठी असो । आधीं दोन्हींची हे परियेसों । जें संसारग्रामा वसों । आले असती ॥ ४७४ ॥
एक आंधळा वेडा पंगु । येर सर्वांगें पुरता चांगु । परी ग्रामगुणें संगु । घडला दोघां ॥ ४७५ ॥
तया एका नाम क्षरु । येरातें म्हणती अक्षरु । इहीं दोहींचि परी संसारु । कोंदला असे ॥ ४७६ ॥
आतां क्षरु तो कवणु । अक्षरु तो किं लक्षणु । हा अभिप्रायो संपूर्णु । विवंचू गा ॥ ४७७ ॥
तरी महदहंकारा- । लागुनियां धनुर्धरा । तृणांतींचा पांगोरा- । वरी पै गा ॥ ४७८ ॥
जें कांहीं सानें थोर । चालतें अथवा स्थिर । किंबहुना गोचर । मनबुद्धीसि जें ॥ ४७९ ॥
जेतुलें पांचभौतिक घडतें । जें नामरूपा सांपडतें । गुणत्रयाच्या पडतें । कामटां जें ॥ ४८० ॥
भूताकृतीचें नाणें । घडत भांगारें जेणें । काळासि जूं खेळणें । जिहीं कवडां ॥ ४८१ ॥
जाणणेंचि विपरीतें । जें जें कांहीं जाणजेतें । जें प्रतिक्षणीं निमतें । होऊनियां ॥ ४८२ ॥
अगा काढूनि भ्रांतीचे दांग । उभवी सृष्टीचें आंग । हें असो बहु जग । जया नाम ॥ ४८३ ॥
पै अष्टधा भिन्न ऐसें । जें दाविलें प्रकृतिमिसें । जें क्षेत्रद्वारां छत्तिसें । भागी केलें ॥ ४८४ ॥
हें मागील सांगों किती । अगा आतांचि जें प्रस्तुतीं । वृक्षाकार रूपाकृती । निरूपिलें ॥ ४८५ ॥
तें आघवेंचि साकारें । कल्पुनी आपणपयां पुरे । जालें असें तदनुसारें । चैतन्यचि ॥ ४८६ ॥
जैसा कुहां आपणचि बिंबें । सिंह प्रतिबिंब पाहतां क्षोभे । मग क्षोभला समारंभें । घाली तेथ ॥ ४८७ ॥
कां सलिलीं असतचि असे । व्योमावरी व्योम बिंबे जैसें । अद्वैत होऊनि तैसें । द्वैत घेपे ॥ ४८८ ॥
अर्जुना गा यापरी । साकार कल्पूनि पुरी । आत्मा विस्मृतीचि करी । निद्रा तेथ ॥ ४८९ ॥
पै स्वप्नीं सेजार देखिजे । मग पहुडणें जैसें तेथ कीजे । तैसें पुरी शयन देखिजे । आत्मयासी ॥ ४९० ॥
पाठीं तिये निद्रेचेनि भरें । मी सुखी दुःखी म्हणत घोरें । अहंममतेचेनि थोरें । वोसणायें सादें ॥ ४९१ ॥
हा जनकु हे माता । हा मी गौर हीन पुरता । पुत्र वित्त कांता । माझें हें ना ॥ ४९२ ॥
ऐसिया वेंघोनि स्वप्ना । धांवत भवस्वर्गांचिया राना । तया चैतन्या नाम अर्जुना । क्षर पुरुषु गा ॥ ४९३ ॥
आतां ऐक क्षेत्रजु येणें । नामें जयातें बोलणें । जग जीवु कां म्हणे । जिये दशेतें ॥ ४९४ ॥
जो आपुलेनि विसरें । सर्व भूतत्वे अनुकरें । तो आत्मा बोलिजे क्षरें । पुरुष नामें ॥ ४९५ ॥
जे तो वस्तुस्थिती पुरता । म्हणौनि आली पुरुषता । वरी देहपुरीं निद्वैजतां । पुरुषनामें ॥ ४९६ ॥
आणि क्षरपणाचा नाथिला । आळु यया ऐसेनि आला । जे उपाधींचि आतला । म्हणौनियां ॥ ४९७ ॥
जैसी खळाळीचिया उदका- । सरसीं आंदोळे चंद्रिका । तैसा विकारां औपाधिका । ऐसाचि गमे ॥ ४९८ ॥
कां खळाळु मोटका शोषे । आणि चंद्रिका तें सरिसींच भ्रंशे । तैसा उपाधिनाशीं न दिसे । उपाधिकु ॥ ४९९ ॥
ऐसें उपाधीचेनि पाडें । क्षणिकत्व यातें जोडे । तेणें खोंकरपणें घडे । क्षर हें नाम ॥ ५०० ॥
एवं जीवचैतन्य आघवें । हें क्षर पुरुष जाणावें । आतां रूप करूं बरवें । अक्षरासी ॥ ५०१ ॥
तरी अक्षरु जो दुसरा । पुरुष पै धनुर्धरा । तो मध्यस्थु गा गिरिवरां । मेरु जैसा ॥ ५०२ ॥
जे तो पृथ्वी पाताळ स्वर्गीं । इहीं न भेदे तिहीं भागीं । तैसा दोहीं ज्ञानाज्ञानांगीं । पडेना जो ॥ ५०३ ॥

ना यथार्थज्ञानें एक होणें । ना अन्यथात्वेन दुजें घेणें । ऐसें निखळ जें नेणणें । तेंचि तें रूप ॥ ५०४ ॥
पांसुता निःशेष जाये । ना घटभांडादि होये । तया मृत्पिंडा ऐसें आहे । मध्यस्थ जें ॥ ५०५ ॥
पैं आटोनि गेलिया सागरु । मग तरंगु ना नीरु । तया ऐशी अनाकारु । जे दशा गा ॥ ५०६ ॥
पार्था जागणें तरी बुडे । परी स्वप्नाचें कांहीं न मांडे । तैसिये निद्रे सांगडें । न्याहाळणें जें ॥ ५०७ ॥
विश्व आघवेंचि मावळे । आणि आत्मबोधु तरी नुजळे । तिये अज्ञानदशे केवळे । अक्षरु नाम ॥ ५०८ ॥
सर्वां कळीं सांडिलें जैसें । चंद्रपण उरे अं वसे । रूप जाणावें तैसें । अक्षराचें ॥ ५०९ ॥
पैं सर्वोपाधिविनाशें । हे जीवदशा जेथ पैसे । फळपाकांत जैसें । झाड बीजी ॥ ५१० ॥
तैसें उपाधी उपहित । थोकोनि ठाके जेथ । तयातें अव्यक्त । बोलती गा ॥ ५११ ॥
घन अज्ञान सुषुप्ती । तो बीजभावो म्हणती । येर स्वप्न हन जागृती । फळभावो तयाचा ॥ ५१२ ॥
जयासी कां बीजभावो । वेदांतीं केला ऐसा आवो । तो तया पुरुषा ठावो । अक्षराचा ॥ ५१३ ॥
जेथूनि अन्यथाज्ञान । फांकोनि जागृति स्वप्न । नानाबुद्धीचें रान । रिगालें असे ॥ ५१४ ॥
जीवत्व जेथुनी किरीटी । विश्व उठतचि उठी । ते उभय भेदांची मिठी । अक्षरु पुरुषु ॥ ५१५ ॥
येरु क्षर पुरुषु कां जनीं । जिहीं खेळे जागृती स्वप्नी । तिया अवस्था जो दोन्ही । वियाला गा ॥ ५१६ ॥
पैं अज्ञानघनसुषुप्ती । ऐसैसी जे कां ख्याती । या उणी एकी प्राप्ती । ब्रह्माची जे ॥ ५१७ ॥
साचचि पुढती वीरा । जरी न येतां स्वप्न जागरा । तरी ब्रह्मभावो साचोकारा । म्हणों येता ॥ ५१८ ॥
परी प्रकृतिपुरुषें दोनी । अत्रें जालीं जियें गगनीं । क्षेत्रक्षेत्रज्ञु स्वप्नीं । देखिला जियें ॥ ५१९ ॥
हें असो अधोशाखा । या संसाररूपा रुखा । मूळ तें रूप पुरुषा । अक्षराचें ॥ ५२० ॥
हा पुरुषु कां म्हणजे । जे पूर्णपणेंचि निजें । पैं मायापुरीं पडुडिजे । तेणेंही बोलें ॥ ५२१ ॥
आणि विकारांची जे वारी । ते विपरीत ज्ञानाची परी । नेणजे जिये माझारीं । ते सुषुप्ती गा हा ॥ ५२२ ॥
म्हणौनि यया आपैसें । क्षरणें या नसे । आणिकेही हा न नाशे । ज्ञानाउणें ॥ ५२३ ॥
यालागीं हा अक्षरु । ऐसा वेदांतीं डगरु । केला देशी थोरु । सिद्धांताच्या ॥ ५२४ ॥
ऐसें जीवकार्य कारण । जया मायासंगुचि लक्षण । अक्षर पुरुषु जाण । चैतन्य तें ॥ ५२५ ॥

उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः ।

यो लोकत्रयमाविश्य विभर्त्यव्यय ईश्वरः ॥ १७ ॥

आतां अन्यथाज्ञानी । या दोनी अवस्था जया जनीं । तया हरपती घनीं । अज्ञानतत्त्वीं ॥ ५२६ ॥
तें अज्ञान ज्ञानी बुडालिया । ज्ञानें कीर्तिमुखत्व केलिया । जैसा वन्हि काष्ठ जाळूनियां । स्वयें जळे ॥ ५२७ ॥
तैसें अज्ञान ज्ञानें नेलें । आपण वस्तु देऊनि गेलें । ऐसें जाणणेंनिवीण उरलें । जाणतें जें ॥ ५२८ ॥
तें तो गा उत्तम पुरुषु । जो तृतीय कां निष्कर्षु । दोहींहून आणिकु । मागिला जो ॥ ५२९ ॥
सुषुप्ती आणि स्वप्ना- । पासूनि बहुवें अर्जुना । जागणें जैसें आना । बोधाचेंचि ॥ ५३० ॥
कां रश्मी हन मृगजळा- । पासूनि अर्कमंडळा । अफाटु तेवीं वेगळा । उत्तमु गा ॥ ५३१ ॥
हें ना काष्ठीचा काष्ठाहुनी । अनारिसा जैसा वन्ही । तैसा क्षराक्षरापासुनी । आनचि तो ॥ ५३२ ॥
पैं ग्रासूनि आपली मर्यादा । एक करीत नदीनदां । उठी कल्पांतीं उदावादा । एकार्णवाचा ॥ ५३३ ॥
तैसें स्वप्न ना सुषुप्ती । ना जागराची गोठी आथी । जैसी गिळिली दिवोराती । प्रळयतेजें ॥ ५३४ ॥
मग एकपण ना दुजें । असें नाहीं हें नेणजे । अनुभव निर्बुजे । बुडाला जेथें ॥ ५३५ ॥

ऐसे आथि जें कांहीं । तें तो उत्तम पुरुषु पाहीं । जें परमात्मा इहीं । बोलिजे नामी ॥ ५३६ ॥
 तेंही एथ न मिसळतां । बोलणें जीवत्वे पंडुसुता । जैसी बुडणेयाची वार्ता । थडियेचा कीजे ॥ ५३७ ॥
 तैसें विवेकाचिये कांठीं । उभें ठाकलिया किरिटी । परावराचिया गोठी । करणें वेदां ॥ ५३८ ॥
 म्हणौनि पुरुषु क्षराक्षरु । दोन्ही देखोनि अवरु । यातें म्हणती परु । आत्मरूप ॥ ५३९ ॥
 अर्जुना ऐसिया परी । परमात्मा शब्दवरी । सूचिजे गा अवधारीं । पुरुषोत्तमु ॥ ५४० ॥
 एन्हवीं न बोलणेंचि बोलणें । जेथिचें सर्व नेणिवा जाणणें । कांहींच न होनि होणें । जे वस्तु गा ॥ ५४१ ॥
 सोऽहं तेंही अस्तवले । जेथ सांगतेंचि सांगणें जालें । द्रष्टव्हेसी गेलें । दृश्य जेथ ॥ ५४२ ॥
 आतां बिंबा आणि प्रतिबिंबा- । मार्जी केंची हें म्हणों नये प्रभा ? । जन्ही कैसेनि हे लाभा । जायेचि ना ॥ ५४३ ॥
 कां घ्राणा फुला दोहीं । द्रुती असे जे माझारिलां ठायीं । ते न दिसे तरी नाहीं । ऐसें बोलों नये ॥ ५४४ ॥
 तैसें द्रष्टा दृश्य हें जाये । मग कोण म्हणे काय आहे । हेंचि अनुभवे तेंचि पाहें । रूप तथा ॥ ५४५ ॥
 जो प्रकाश्येवीण प्रकाशु । ईशितव्येवीण ईशु । आपणेंनीचि अवकाशु । वसवीत असे जो ॥ ५४६ ॥
 जो नादें ऐकिजता नादु । स्वादें चाखिजता स्वादु । जो भोगिजतसे आनंदु । आनंदेंचि ॥ ५४७ ॥
 जो पूर्णतेचा परिणामु । पुरुषु गा पुरुषोत्तमु । विश्रांतीचाही विश्रामु । विराला जेथें ॥ ५४८ ॥
 सुखासि सुख जोडिलें । जें तेज तेजासि सांपडलें । शून्यही बुडालें । महाशून्यी जिये ॥ ५४९ ॥
 जो विकासाहीवरी उरता । ग्रासातेंही ग्रासूनि पुरता । जो बहुते पाडें बहुतां- । पासूनि बहु ॥ ५५० ॥
 पै नेणतयाप्रती । रुपेपणाची प्रतीती । रुपें न होनि शुक्ती । दावी जेवीं ॥ ५५१ ॥
 कां नाना अलंकारदशे । सोनें न लपत लपालें असे । विश्व न होनियां तैसें । विश्व जो धरी ॥ ५५२ ॥
 हें असो जलतरंगा । नाहीं सिनानेपण जेवीं गा । तेवीं दिसता प्रकाशु जगा । आपणचि जो ॥ ५५३ ॥
 आपुलिया संकोचविकाशा । आपणचि रूप वीरेशा । हा जळीं चंद्र हन जैसा । समग्र गा ॥ ५५४ ॥
 तैसा विश्वपणें कांहीं होये । विश्वलोपीं कहीं न जाये । जैसा रात्रीं दिवसें नोहे । द्विधा रवि ॥ ५५५ ॥
 तैसा कांहींचि कोणीकडे । कायिसेनिहि वेंचीं न पडे । जयाचें सांगडें । जयासीचि ॥ ५५६ ॥

यस्मात्क्षरमतीतोऽहमक्षरादपि चोत्तमः ।
 अतोऽस्मि लोके वेदे च प्रथितः पुरुषोत्तमः ॥ १८ ॥

जो आपणपेंचि आपणया । प्रकाशीतसे धनंजया । काय बहु बोलों जया । नाहीं दुजें ॥ ५५७ ॥
 तो गा मी निरुपाधिकु । क्षराक्षरोत्तमु एकु । म्हणौनि म्हणे वेद लोको । पुरुषोत्तमु ॥ ५५८ ॥

यो मामेवमसंमूढो जानाति पुरुषोत्तमम् ।
 स सर्वविद्भजति मां सर्वभावेन भारत ॥ १९ ॥

परी हें असो ऐसिया । मज पुरुषोत्तमातें धनंजया । जाणे जो पाहलेया । ज्ञानमित्रें ॥ ५५९ ॥
 चेडलिया आपुलें ज्ञान । जैसें नाहीचि होय स्वप्न । तैसें स्फुरतें त्रिभुवन । वावों जालें ॥ ५६० ॥
 कां हातीं घेतलिया माळा । फिटे सर्पाभासाचा कांटाळा । तैसा माझेनि बोधें टवाळा । नागवे तो ॥ ५६१ ॥
 लेणें सोनेचि जो जाणें । तो लेणेंपण तें वावो म्हणे । तेवीं मी जाणोनि जेणें । वाळिला भेदु ॥ ५६२ ॥
 मग म्हणे सर्वत्र सच्चिदानंदु । मीचि एकु स्वतःसिद्धु । जो आपणेनसीं भेदु । नेणोनियां जाणे ॥ ५६३ ॥

तेणेचि सर्व जाणितलें । हेंही म्हणणें थेंकुलें । जे तया सर्व उरलें । द्वैत नाही ॥ ५६४ ॥
 म्हणौनि माझिया भजना । उचितु तोचि अर्जुना । गगन जैसें आलिंगना । गगनाचिया ॥ ५६५ ॥
 क्षीरसागरा परगुणें । कीजे क्षीरसागरचिपणें । अमृतचि होऊनि मिळणें । अमृती जेवीं ॥ ५६६ ॥
 साडेपंधरा मिसळावें । तें साडेपंधरेंचि होआवें । तेवीं मी जालिया संभवे । भक्ति माझी ॥ ५६७ ॥
 हां गा सिंधूसि आनी होती । तरी गंगा कैसेनि मिळती ? । म्हणौनि मी न होतां भक्ती । अन्वयो आहे ? ॥ ५६८ ॥
 ऐसियालागीं सर्व प्रकारीं । जैसा कल्लोळु अनन्यु सागरीं । तैसा मातें अवधारीं । भजिन्नला जो ॥ ५६९ ॥
 सूर्या आणि प्रभे । एकवंची जेणें लोभें । तो पाडु मानूं लाभे । भजना तया ॥ ५७० ॥

इति गुह्यतमं शास्त्रमिदमुक्तं मयाऽनघ ।
 एतदबुद्ध्वा बुद्धिमान्स्यात् कृतकृत्यश्च भारत ॥ २० ॥

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
 श्रीकृष्णार्जुनसंवादे पुरुषोत्तम योगोनाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५अ ॥

एवं कथिलयादारभ्य । हें जें सर्व शास्त्रैकलभ्य । उपनिषदां सौरभ्य । कमळदळां जेवीं ॥ ५७१ ॥
 हें शब्दब्रह्माचें मथितें । श्रीव्यासप्रज्ञेचेंनि हातें । मथुनि काढिलें आयितें । सार आम्हीं ॥ ५७२ ॥
 जे ज्ञानामृताची जाह्णवी । जे आनंदचंद्रीची सतरावी । विचारक्षीरार्णवीची नवी । लक्ष्मी जे हे ॥ ५७३ ॥
 म्हणौनि आपुलेनि पदें वणें । अर्थाचेनि जीवंप्राणें । मीवांचोनि हों नेणें । आन कांहीं ॥ ५७४ ॥
 क्षराक्षरत्वें समोर जालें । तयांचें पुरुषत्व वाळिलें । मग सर्वस्व मज दिधलें । पुरुषोत्तमीं ॥ ५७५ ॥
 म्हणौनि जगीं गीता । मियां आत्मेनि पतिव्रता । जे हे प्रस्तुत तुवां आतां । आकर्णिली ॥ ५७६ ॥
 साचचि बोलाचें नव्हे हें शास्त्र । पै संसारु जिणतें हें शस्त्र । आत्मा अवतरविते मंत्र । अक्षरें इयें ॥ ५७७ ॥
 परी तुजपुढां सांगितलें । तें अर्जुना ऐसें जालें । जें गौप्यधन काढिलें । माझे आजि ॥ ५७८ ॥
 मज चैतन्यशंभूचा माथां । जो निक्षेपु होता पार्था । तया गौतमु जालासि आस्था- । निधी तूं गा ॥ ५७९ ॥
 चोखटिवा आपुलिया । पुढिला उगाणा घेयावया । तया दर्पणाचीचि परी धनंजया । केली आम्हां ॥ ५८० ॥
 कां भरलें चंद्रतारांगणीं । नभ सिंधू आपणयामाजीं आणी । तैसा गीतेसीं मी अंतःकरणीं । सूदला तुवां ॥ ५८१ ॥
 जे त्रिविधमळिकटा । तूं सांडिलासि सुभटा । म्हणौनि गीतेसीं मज वसौटा । जालासि गा ॥ ५८२ ॥
 परी हें बोलों काय गीता । जे हे माझी उन्मेषलता । जाणे तो समस्ता । मोहा मुके ॥ ५८३ ॥
 सेविली अमृतसरिता । रोगु दवडूनि पंडुसुता । अमरपण उचितां । देऊनि घाली ॥ ५८४ ॥
 तैसी गीता हे जाणितलिया । काय विस्मयो मोह जावया । परी आत्मज्ञानें आपणापयां । मिळिजे येथ ॥ ५८५ ॥
 जया आत्मज्ञानाच्या ठायीं । कर्म आपुलेया जीविता पाहीं । होऊनियां उतराई । लया जाय ॥ ५८६ ॥
 हरपलें दाऊनि जैसा । मागु सरे वीरविलासा । ज्ञानचि कळस वळघे तैसा । कर्मप्रासादाचा ॥ ५८७ ॥
 म्हणौनि ज्ञानिया पुरुषा । कृत्य करूं सरलें देखा । ऐसा अनाथांचा सखा । बोलिला तो ॥ ५८८ ॥
 तें श्रीकृष्णवचनामृत । पार्थीं भरोनि असे वोसंडत । मग व्यासकृपा प्राप्त । संजयासी ॥ ५८९ ॥
 तो धृतराष्ट्र राया । सूतसे पान करावया । म्हणौनि जीवितांतु तया । नोहेचि भारी ॥ ५९० ॥
 एन्हवीं गीताश्रवण अवसरीं । आवडों लागतां अनधिकारी । परि सेखीं तेचि उजरी । पातला भली ॥ ५९१ ॥

जेव्हां द्राक्षीं दूध घातलें । तेव्हां वायां गेलें गमलें । परी फळपाकीं दुणावलें । देखिजे जेवीं ॥ ५१२ ॥
तैसी श्रीहरीवक्त्रींचीं अक्षरें । संजयें सांगितलीं आदरें । तिहीं अंधु तोही अवसरें । सुखिया जाला ॥ ५१३ ॥
तेंचि मन्हाटेनि विन्यासें । मियां उन्मेषें ठसेंठोंबसें । जी जाणें नेणें तैसें । निरोपिलें ॥ ५१४ ॥
सेवंतीये अरिसि कांहीं । आंग पाहतां विशेषु नाही । परी सौरभ्य नेलें तिहीं । भ्रमरीं जाणिजे ॥ ५१५ ॥
तैसें घडतें प्रमेय घेइजे । उणें तें मज देइजे । जें नेणणें हेंचि सहजें । रूप कीं बाळा ॥ ५१६ ॥
तरी नेणतें जन्ही होये । तन्ही देखोनि बाप कीं माये । हर्ष केंहि न समाये । चोज करिती ॥ ५१७ ॥
तैसें संत माहेर माझें । तुम्ही मिनलिया मी लाडैजें । तेंचि ग्रंथाचेनि व्याजें । जाणिजो जी ॥ ५१८ ॥
आतां विश्वात्मकु हा माझा । स्वामी श्रीनिवृत्तिराजा । तो अवधारू वाक् पूजा । ज्ञानदेवो म्हणे ॥ ५१९ ॥
इति श्रीज्ञानदेवविरचितायां भावार्थदीपिकायां पंचदशोऽध्यायः ॥

Encoded and proofread by
Chhaya Deo, Sharad Deo, and Vishwas Bhide.
Assisted by
Sunder Hattangadi, Joshi, and Shree Devi Kumar.

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com
Last updated November 23, 2008